

Универзитет у Крагујевцу
Педагошки факултет у Јагодини

Наташа Дидић

ШКОЛСКИ ПРОГРАМ И УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ

Дипломски рад

Ментор:
проф. др Весна Трифуновић

Јагодина, 2012.

Универзитет у Крагујевцу
Педагошки факултат у Јагодини

Кључна документацијска информација

Редни број:

РБР

Идентификациони број:

ИБР

Тип документације:

ТД

Тип записа:

ТЗ ћирилица

Врста рада:

ВР Дипломски рад

Аутор:

АУ Наташа Дидић

Ментор:

МР проф. др Весна Трифуновић

Наслов рада:

НР Школски програм и уважавање различитости

Језик публикације:

ЈП српски језик

Језик извода:

ЈИ српски језик

Земља публикације:

ЗП Србија

Уже географско подручје:

УГП Република Србија

Година:

ГО 2012.

Издавач:

ИЗ Наташа Дидић

Место и адреса:

МА Село Варварин бб

Физички опис рада:

ФО (поглавља/ страна/ литература/ цитати/ прилози)
6 42 22 64 2

Научна област:

НО Социологија образовања

Предметна одредница/ Кључне речи:

ПО Наставни план и програм, инклузивно образовање, различитост

Чува се:

ЧУ Библиотека Педагошког факултета у Јагодини

Важна напомена:

ВН

Извод:

ИА Овај дипломски рад представља анализу школског програма са аспекта
уважавања различитости

Датум одбране:

ДО

Чланови комисије (научни степен/ име и презиме/ звање):

КО

Председник: _____

Члан: _____

Члан: _____

САДРЖАЈ

1. УВОД	5
2. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР РАДА	10
3. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР РАДА	12
3.1 . Одређивање основних појмова	12
3.2 . Школски програм и уважавање различитости	14
3.2.1. Реформа школског система и уважавање различитости	15
3.2.2. Основне карактеристике школског система и уважавање различитости	17
3.3. Мултикултуралност на пољу образовања и васпитања	19
3.3.1. Димензије развоја мултикултуралности	22
3.3.2. Школски програм и развој мултикултуралности	24
3.4. Инклузија	27
3.4.1. Разумевање појма инклузије и инклузивног образовања	28
3.4.2. Законски оквир: образовни и наставни програми	30
3.5. Школско развојно планирање: могућност уважавања различитости	34
4. ЗАКЉУЧАК	38
5. ЛИТЕРАТУРА	41
6. ПРИЛОЗИ	

1. УВОД

Свеобухватне промене које су наступиле у друштву као и тежња свих структура у држави да примене најсавременије стандарде и тековине најразвијенијих земаља подразумева и промене у процесу образовања. Ове промене могуће је извести спровођењем процеса реформисања школског система који би у себи садржао све битне демократске принципе и вредности у процесу васпитања и образовања. Акцент се ставља на потреби да се млади људи „образују и оспособе да развијају своју индивидуалност уз један јако битан услов: уважавање индивидуалности и особености других“¹. Управо овде лежи потреба да се развије осећај за мултикултуралност и уважавање различитости. Право место за реализацију овакве намере је управо школа.

Развијање индивидуалности и специфичности сваког појединца у школи могуће је само преко реформе васпитно-образовног система. Поред законских реформи које су полазна тачка, неопходно је извршити реформе институција и реформе школског програма који би морао да одише уважавањем различитости. Исто тако, неопходно је извршити реформу уџбеника и метода наставног рада. За овакву свеобухватну реформу неопходно је обезбедити и велика материјална средства. Који је циљ оваквих реформи? Циљ је стварање услова за образовање деце без обзира на њихов пол, расу, културну, етничку и верску припадност. Сви сегменти васпитно-образовног рада морају бити обухваћени оваквим реформама. Потреба за развијањем толеранције и мултикултуралношћу већ је препозната кроз разна документа која регулишу функционисање школског система. Министарство просвете Републике Србије дефинише задатке на овом пољу у свом документу „Стратегије развоја курикулума у обавезном и средњем образовању“ који обухватају оспособљавање ученика да активно доприносе очувању културе и неговању традиције. Поред тога као један од битних задатака предвиђа се обавеза да се ученици оспособе да активно доприносе

¹ Зорица Станисављевић Петровић, Марија Цветковић, Димензије развоја мултикултуралности у школској средини, Теме 4/2011, Ниш 2011.

економском, демократском и културном развоју друштва као и развијање међусобног уважавања и сарадње како између припадника различитих националних и етничких заједница тако и између припадницима различитих социјалних група.

Образовање за све је лепа замисао коју је потребно спровести у пракси. Ситуација је знатно другачија када је реализација замисли „образовање за све“ у питању јер се конкретно, на терену ова тежња спроводи јако отежано и мора се још пуно радити на реализацији ове замисли. Посебне тешкоће се јављају код деце маргинализованих друштвених група, ромске деце или код деце са сметњама у развоју. Како би се дошло до напретка на овом пољу неопходно је адекватно припремити школску средину на прихватање овакве деце и то почевши од школског програма, извођења наставе до уџбеника. Школска клима је нешто што је веома важно уколико се жели успех у реализацији овог циља.

Ситуација у самој школи је од изузетног значаја за развој социјалног понашања ученика, јер ако имамо неговање духа толеранције, заједништва и хуманих односа онда ће се постићи прокламовани циљ – уважавање различитости и стварање могућности да образовање буде доступно свима под једнаким условима. Важан фактор за успостављање оваквих система вредности је однос између наставника и ученика са једне стране и ученика са својим вршњацима са друге стране. Исправни односи доводе до успостављања поверења, међусобне наклоности и разумевања.

Као „један од најважнијих услова за остваривање мултикултуралности у школи је постојање адекватног школског програма“². Репформа школских програма обухвата позитивне примере из најразвијенијих земаља где је мултикултуралност не сам део наставног програма него и начин живота. Настава која се изводи са циљем да се промовише дух мултикултурализма и уважавање различитости има више облика. Може да се односи на одабир адекватних уџбеника и друге литературе које ће пратити примерене активности у сврху промовисања различитости. Друга могућност је увођење различитих садржаја који би промовисали уважавање различитости али не би у већој мери мењали сам наставни програм. Најделотворнија би била измена школског

² Љиљана Леков, Школски програм (курикулум) и уважавање различитости, Уважавање различитости и образовање, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003, стр. 78-81.

програма тако да се код ученика развије потреба за формирањем критичког мишљења и разумевању различитости. На овај начин, ученици би могли бити активно укључени у друштвени живот и да путем развијања критичког мишљења они буду у групи оних који ће покренути и изнети друштвене промене.

Каква је ситуација у Србији? Реформе које су спроведене и које се спроводе довеле су до извесних промена када је у питању планирање и програмирање васпитно-образовног рада. Чињеница је да је наставни програм замењен школским програмом. Значај ове промене је у томе што се значење школског програма поклапа са значењем појма курикулум кога имају земље које се могу похвалити квалитетнијим системом образовања. Главна мана наставног програма била је та што је био исти за све на одређеном нивоу образовања. Промене су наступиле у смислу да се сада са наставом изједначавају и друге активности које имају ученици у школи. И поред промена које су спроведене, у пракси се дешава да долази до потешкоћа када је уважавање различитости у питању. Највећа сметња уважавању различитости су предрасуде различитих врста које су присутне код различитих актера процеса образовања. Други проблем код уважавања различитости јавља се код родитеља. Наиме, поједини родитељи не желе да прихвате чињеницу да је њихво дете другачије од других, било да је у питању болест или нека друга карактеристика. Утицај средине, нарочито у руралном подручју је велики и зато се често дешава да не постоји адекватна сарадња на релацији родитељ-школа када је у питању могућност да се уважи различитост.

Саставни делови савременог школског програма су између осталог и школски живот, култура школе и њена ефикасност, наставу, менаџмент школе, индивидуалност наставника и њихово стручно усавршавање, развој квалитета наставе, заједнички рад, учешће родитеља, васпитни рад и евалуацију. Из овога проистиче да су школе добиле могућност да у већој мери истакну своју специфичност и особеност. Школа има већу самосталност и може сама да конципира васпитно-образовни процес. Овај процес може да у себе укључи све особености које су карактеристичне за школу и поднебље где се она налази. Све ово подразумева и велику одговорност школа како за квалитет школског програма тако и за његову реализацију.

Школски програм данас има карактеристику да је усмерен ка активној улози ученика. Ученик има своју индивидуалност, учи примењујући различите методе и стратегије, развија навике и вештине, формира ставове, формира систем вредности и где се у потпуности уважава индивидуалност и различитост. Поред овога, ученик познаје традицију, обичаје, системе вредности. Све ове измене омогућиле су развој мултикултуралности у школи и уважавање различитости код ученика.

Овај дипломски рад представља анализу школског програма са аспекта уважавања различитости и тиме је условљена и структура рада, који је подељен на четири главне целине.

У првој целини разматра се сам појам мултикултурализма и однос мултикултурализма и школског програма. Поред тога, прва целина која представља и увод у рад, садржи и објашњење значаја уважавања различитости и њихов значај за ученике. Тумачи се начин на који су спроведене реформе и даје се преглед позитивних ефеката изведених реформи.

Други део представља методолошки оквир рада где се наводе методе које су коришћене приликом израде самог рада: анализа, синтеза, компаративна и дескриптивна метода. Међу изворе података сврставају се научна и стручна дела стручњака из ове области и теоретичара, пре свих оних који су се бавили изучавањем односа школског програма и мултикултурализма, нарочито у циљу спровођења свеобухватних реформи у васпитно-образовном процесу.

Трећа целина је теоријски оквир рада и као такав представља најобимнији део рада. Управо из тог разлога, подељен је на пет подцелина које јасно дају одговоре на питања из наслова самог рада. У првој подцелини дају се основни појмови о школском програму, различитости, толеранцији, образовању, култури и др. Друга подцелина објашњава реформу школског система и уважавање различитости као и основне карактеристике школског система у смислу уважавања различитости. Трећа подцелина објашњава утицај мултикултуралности на пољу образовања и васпитања и то конкретно на школски програм односно наставни план где се износи детаљна анализа плана и његове мултикултуралности. Четврта подцелина посвећена је инклузији, разумевању самог појма

инклузије и инклузивног образовања као и њен законски оквир. Пета подцелина бави се школским развојним планирањем у смислу уважавања различитости.

У четвртој целини, која је уједно и закључак, дата је анализа исхода реформи процеса образовања и васпитања у смислу уважавања различитости и представља уобличен став о целокупној теми која се обрађује у овом раду.

Поред тога, рад садржи и податке о коришћеној литератури и прилоге где су дата документа у виду законских решења материје којим се рад бави.

Циљеви истраживања су научни, што подразумева њихово место и улогу, функцију у научном, а тиме и нужно теоријском сазнању; такође, циљеви истраживања су и друштвени, што нужно значи актуелно или потенцијално практични³. Научни циљ овог истраживања јесте научна дескрипција појаве мултикултуралности у образовном систему. Друштвени циљ истраживања односи се на степен примене законских решења којима се принципи мултикултуралности и потенцирање различитости примењују у пракси као и проблеми до којих долази у њиховој примени.

³ С. Милосављевић, И. Радосављевић, Основи методологије политичких наука, Службени гласник, Београд 2003, стана 424.

2. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР РАДА

Предмет рада је испитивање школског програма са аспекта различитости тј. идентификовање оних елемената школског програма који пружају могућност уважавања различитости унутар школске популације.

Циљ истраживања је да утврди и прикаже у којој мери школски програм основних школа пружа могућности за поштовање различитости учесника образовања тј. у којој мери се поштују принципи толеранције и уважавања различитости код ученика.

Задаци истраживања су да утврди однос школског програма за ученике нижих разреда основне школе према различитостима које постоје код ученика, њихов карактер, примену и специфичности у практичној примени. Поред тога, задатак истраживања је да покаже у којој мери се уважавају различитости у процесу реформе школства и да утврди у којој мери законска решења регулишу питање уважавања различитости приликом израде школског плана.

Основна хипотеза: спровођење реформи образовно-васпитног процеса тежи се постизању већег степена толерантности и уважавања различитости путем доношења адекватних закона, школског програма, увођењем већег степена индивидуалности код наставника и ученика, подстицање критичког мишљења, вредновање значаја мултикултуралности за образовно-васпитни процес као на богатство различитости. За оцену ваљаности хипотезе користиће се: „теоријска утемељеност, претходна вероватноћа хипотезе и њена усаглашеност са већ усвојеним знањима и принципима теоретисања, објашњавајућа и предвиђујућа мож хипотезе, искуствена проверљивост (доказивост хипотезе резултатима емпиријских истраживања и теоријским аргументацијама) и језичка коректност (јасна, логична и смисаона формулација)“.⁴

Методе истраживања су: дескриптивни метод и метод анализе садржаја. Дескриптивна метода чест је пратилац истраживања у области педагогије и она се још назива

⁴ Б.Јовановић, О.Кнежевић-Флорић, Основи методологије педагошких истраживања са статистиком, Педагошки факултет, Јагоина, 2007. страна 107.

„неексперименталн“ и „емпиријска“ метода истраживања⁵. Ова метода се ослања на искуствене чињенице које постоје у педагошкој пракси. Метод анализе садржаја представља сазнање садржине једне појаве. Ова анализа се може схватити, ако јој се да шире одређење, и као потпуна јер се њој може допрети до суштинских одредби предмета⁶. Анализа ће се вршити из различитих извора података, научне литературе, законских и подзаконских аката и других релевантних докумената. Применом ових метода могуће је доћи до остварења научног и друштвеног циља истраживања. Методолошки поступци су подједнако заступљени и користе се у складу са потребама и захтевима истраживања.

⁵ Б.Јовановић,О.Кнежевић-Флорић, Основи методологије педагошких истраживања са статистиком, Педагошки факултет, Јагоина, 2007, страна 52.

⁶ С.Милосављевић, И.Радосављевић, Основи методологије политичких наука, Службени гласник, Београд, 2003. страна 209.

3. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР РАДА

3.1 Одређивање основних појмова

За потребе рада користиће се следећи појмови: *школски програм, наставни план и програм, мултикултурализам, интеркултурализам, дискриминација, инклузија, инклузивно образовање, индивидуални образовни план, школски развојни план.*

„Школски програм“ доноси се на основу наставног плана и програма, односно програма одређених облика стручног образовања. Школским програмом обезбеђује се остваривање принципа, циљева и стандарда постигнућа, према потребама ученика и родитеља, односно старатеља и локалне заједнице. Школски програм садржи: циљеве школског програма; назив, врсту и трајање свих програма образовања и васпитања које школа остварује и језик на коме се остварује програм; обавезне и изборне предмете и модуле, по циклусима, односно образовним профилима и разредима; начин остваривања принципа и циљева образовања и стандарда постигнућа, начин и поступак остваривања прописаних наставних планова и програма, програма других облика стручног образовања и врсте активности у образовно-васпитном раду; факултативне наставне предмете, њихове програмске садржаје и активности којима се остварују; начине остваривања и прилагођавања програма музичког и балетског образовања и васпитања, образовања одраслих, ученика са посебним способностима и двојезичног образовања; друга питања од значаја за школски програм⁷.

„Наставни план и програм“ је основа за доношење школског програма у основном и средњем образовању и васпитању и он садржи: обавезне предмете по разредима у основном и средњем образовању и васпитању; изборне предмете по разредима у основном и средњем образовању и васпитању; облике образовно-васпитног рада (редовна, допунска и додатна настава и остали облици образовно-васпитног рада); годишњи и недељни фонд часова по предметима и облицима образовно-васпитног рада.

⁷ Закон о основама система образовања и васпитања, члан 76.

Наставни план основног и средњег образовања и васпитања може да садржи и модуле, самосталне или у оквиру предмета, са фондом часова. Модул представља скуп теоријских и практичних програмских садржаја и облика рада функционално и тематски повезаних у оквиру предмета или више предмета⁸.

„*Мултикултурализам*“ подразумева процес узајамне сарадње између култура различитих држава и различитих националности у једној држави, ширења свести о толеранцији, дијалогу и заједништву⁹. Мултикултуралност се на пољу васпитања и образовања најчешће дефинише као упознавање ученика са различитим културама и неговање толерантног става према њима, то даље значи прихватање и уважавање различитости.¹⁰

„*Интеркултурализам*“ у образовању подразумева две димензије: уважавање различитости и поштовање људских права¹¹. Уважавање и поштовање различитости неопходно је у свим областима људског живота а нарочито у области образовања јер подстиче на то да ученици постану осетљиви на чињеницу да људи имају различите начине живота и различите потребе. Поштовање права других на различитост и спречавањем дискриминације представљају основне вредности сваког савременог друштва.

„*Дискриминацијом*“ сматра се свако непосредно или посредно, на отворен или прикривен начин, искључивање или ограничавање права и слобода, неједнако поступање или пропуштање чињења, односно неоправдано прављење разлика повлађивањем или давањем првенства. Не сматрају се дискриминацијом посебне мере уведене ради постизања пуне равноправности, заштите и напретка лица, односно групе лица која се налазе у неједнаком положају¹².

⁸ Закон о основама система образовања и васпитања, члан 72. и 73.

⁹ Зорица Станисављевић-Петровић, Марија Цветковић, Димензије развоја мултикултуралности у школској средини, Теме 4/2011, Ниш 2011. страна 1408.

¹⁰ Мира Ђуришић Бојановић, Мултикултуралност и мултикултуралност у образовању, Уважавање различитости и образовање, Институт за педагошка истраживања, Београд 2003, страна 138.

¹¹ Загорка Аксентијевић, Не пролази улицом без трага: ка интеркултуралности, Група 484, Београд 2009, страна 9.

¹² Закон о основама система образовања и васпитања, члан 44. став 2. и 3.

„*Инклузија*“ значи смањивање свих препрека у образовању за све ученике¹³ и почиње препознавањем разлика које постоје међу ученицима и заснива се на поштовању тих разлика.

„*Инклузивно образовање*“ подразумева укључивање ученика са сметњама у развоју или са спосебним образовним потребама у систем редовних школа у којима ће им се омогућити квалитетно образовање и развој. Циљ инклузије у образовању је обезбеђивање квалитетног образовања за сваког ученика, под једнаким условима за све.

„*Индивидуални образовни план*“ се доноси за дете и ученика коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању¹⁴.

„*Школски развојни план*“ је стратешки план развоја школе који садржи приоритете у остваривању образовно-васпитног рада, план и носиоце активности, критеријуме и мерила за вредновање планираних активности и друга питања од значаја за развој установе. Развојни план школе доноси се на основу извештаја о самовредновању и извештаја о остварености стандарда постигнућа и других индикатора квалитета рада установе. Развојни план доноси орган управљања, на предлог стручног актива за развојно планирање, за период од три до пет година. У поступку осигурања квалитета рада установе вреднује се и остваривање развојног плана установе¹⁵.

3.2. Школски програм и уважавање различитости

У концепцији школског програма, наставни програм¹⁶ престаје да буде „једнообразан и јединствен, обавезан и целовито и детаљно унапред преписан, а само

¹³ Tonz Booth, Mel Ainscow, Приручник за инклузивни развој школе, Министарство просвете, Београд 2010. страна 7.

¹⁴ Закон о основама система образовања и васпитања, члан 77.

¹⁵ Закон о основама система образовања и васпитања, члан 49.

¹⁶ Пример Наставног програма (Прилог бр. 2)

његова реализација је његов главни циљ образовног рада у школи¹⁷. Ово би у једној реченици представљало могућност да се уважавање различитости уведе у школски систем преко школског програма. Наиме, школски програм за разлику од наставног програма садржи специфичности који су карактеристични за одређену школу али и поднебље и културу и традицију становништва на том поднебљу. То је један добар предуслов да се дође до жељеног циља – уважавања различитости. Реформом школског система кренуло се путем да свака школа добије већу самосталност, већу одговорност и шире могућности да се кроз школски програм изнесу све специфичности које карактеришу како ученике тако и наставнике једне школе.

Иначе, сам школски програм не подразумева само уважавање различитости на пољу извођења наставе већ и када су у питању ваннаставне активности, а оне пре свега могу да доведу до већег степена интеракције између ученика а исто тако и на релацији ученик-наставник и наставник – родитељ. У сваком случају, реформом школског система, преко школског програма, могуће је остварити већи степен толеранције када је у питању уважавање различитости које би биле уграђене као основне вредности школског система.

3.2.1. Реформа школског система и уважавање различитости

За почетак реформе школског система у Србији може се узети израда Стратегије развоја курикулума у обавезном и средњем образовању из 2002. године која је пре свега донела новине у погледу односа према наставном програму који престаје да буде основ образовања и који уступа место школском програму. Ово представља суштинску измену у досадашњој пракси али то није једина измена. Реформа омогућава да се у школски систем унесу све оне специфичности којима обилује свака школа и омогући да се разлике које

¹⁷ Љиљана Левков, Школски програм (курикулум) и уважавање различитости, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003, страна 79.

постоје међу ученицима у већој мери уважавају и поштују и да се испоље све вредности који важе у једном отвореном, демократском друштву.

Школски програм представља могућност да се уваже све специфичности које постоје било да су оне индивидуалне или групне, јер савремено друштво управо инсистира на уважавању таквих стандарда и таквих потреба.

Школски програм „обухвата све садржаје, процесе и активности усмерене на остваривању циљева и исхода образовања, а који су прописани како на националном, централном, тако и на школском, локалном нивоу.“¹⁸

Демократско друштво тежи децентрализацији па је тако реформом замишљено да се писање школског програма у једном делу остави школи да сама уреди на основу сопствених потреба и на основу сопствених специфичности. На основу овакве замисли, школа добија могућност да самостално уреди како део наставних тако и ваннаставних активности у складу са реалним условима и околностима који постоје у самој школи. Овде се пре свега мисли на карактеристичне потребе школе, ученика, родитеља, наставника и локалне самоуправе. Оваква замисао пружа могућности за несметано изражавање потреба у смислу различитости који су присутни код свих ових актера у образовном процесу. Уважавањем различитости добија се квалитетније образовање а већим степеном децентрализације добија се боља реализација школског програма.

Карактеристика школског програма је та што он и даље уважава наставни програм али не више као једнообразан и обавезан сегмент образовног процеса већ се значајна пажња посвећује ваннаставним активностима које доводе до афирмисања различитих вредности и различитих интересовања. Последице оваквог одређења школског програма су позитивне и оне подразумевају и даље преношење знања али поред знања истиче се и значај да се код ученика развије и умеће, да се оформи систем вредности, да ученици изграде сопствене ставове као и критичко мишљење. Још једна значајна последица је

¹⁸ Љиљана Левков, Школски програм (курикулум) и уважавање различитости, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003, страна 79.

наглашавање индивидуалности и специфичности ученика у смислу њихових интересовања, потреба, развојних, личних, узрасних, образовних и других својстава. Поштују се разлике у начину учења и брзини напредовања као и уважавању свакодневних сазнања која се стичу ван школе.

Школски програм даје могућност за развој инклузивног образовања што представља још једну његову позитивну страну и изражава његов квалитет. Уважавање различитости једнако се примењује било да су у питању ученици са посебним потребама било да је реч о даровитим ученицима.

Какав је однос школског програма према наставном плану у смислу уважавања различитости? Овде се такође даје слобода школи с тим да се прецизира тачан број часова на годишњем нивоу који се мора одржати. Међутим, када је у питању дневни, недељни или месечни фонд, то питање самостално уређује школа уз уважавање посебности средине у којој се налази. Само доношење школског програма је битно али је много битнија његова реализација и његова примена у пракси јер се једино на такав начин може досегнути поштовање и унапређење различитости.

3.2.2. Основне карактеристике школског система и уважавање различитости

Основне карактеристике актуелног школског система у Србији могу се одредити као наслеђе основних структурних карактеристика система из времена СФР Југославије, последице економске кризе и пада животног стандарда који је утицао на положај запослених у систему образовања и честе промене у годинама после 2000. године где се отпочело са спровођењем реформи а онда стало па опет наставило али само у одређеним сегментима.

Школски систем у Србији после 2000. године било је неопходно децентрализовати, демократизовати и професионализовати на основу донетих стратешних докумената од

којих је најзначајнији Закон о основама система образовања¹⁹ из 2003.године. а који је омогућио да се отпочне са процесом уважавања различитости. Донети су прописи који се тичу школског програма, система оцењивања као и децентрализовано модела управљања, затим за стручно усавршавање наставника. После 2004. године, „долази до измена законских решења где су унете неке одредбе које су важиле пре 2000. године, неке од измена су преузете из законских решења која су важила осамдесетих година XX века.“²⁰

Један од значајнијих докумената када је у питању уважавање различитости у школском систему Србије преставља и доношење Стратегије за смањење сиромаштва из 2003. године, затим Национални план акције за децу из 2003. године који пре свега пажњу посвећује угроженој деци и побољшању квалитета њиховог образовања. Поред ових докумената, значајани су и следећи стратешки документи: Стратегија и Акциони план за образовање Рома и Стратегија образовања деце са посебним потребама, све из 2003. године. Касније су донети закони који се тичу забране дискриминације што је представљало важан корак за пружање могућности да се у школски систем примени потпуна равноправност, одстрани или смањи дискриминација и почне са остваривањем прокламованог циља: образовање за све.

Услед честих промена у образовној политици а исто тако и у законодавству, стиче се утисак да још увек „није адекватно одговорено ни на најосновније изворе у образовном систему, посебно у погледу финансирања.“²¹

Други проблеми који се јављају, поготову о основном образовању тичу се школа у сеоским срединама, оне су недоступне и често физички онемогућавају образовање деце у најудаљенијим деловима²² Овде се јавља посебна потешкоћа у спровођењу реформи у образовном систему услед препрека које се тичу географских карактеристика одређеног подручја.

¹⁹ Службени гласник Републике Србије бр. 62/2003.

²⁰ Тинде Ковач Церовић, Национални извештај Србија, Министарство просвете, Београд
http://www.mpn.gov.rs/resursi/dokumenti/dok234-srp-SEECN_national_report_prospects.pdf

²¹ Исто, страна 2.

²² Исто, страна 3.

Покушај да се школски систем организује тако да се смањи дискриминација и уваже различитости које постоје и њихове вредности уграде у образовни систем непрестано је наилазио и наилази на тешкоће. Те тешкоће су пре свега материјалне природе у смислу финансирања. Поред тога, постоје проблеми и институционалне подршке у смислу доношења озбиљне стратегија развоја образовања где би на адекватан начин биле унете могућности за уважавање различитости и специфичности које могу да имају везе са образовним системом, од ученика и њихових родитеља, преко наставника и стручних сарадника до учбеника и целокупне школске климе.

3.3. Мултикултуралност на пољу образовања и васпитања

Мултикултуралност на пољу образовања и васпитања дефинише се као упознавање „ученика са различитим културама и неговање толерантог става према њима.“²³ Најједноставније схваћено, мултикултурализам представља прихватање и уважавање различитости. Сам појам „мултикултуралност“ везује се за припаднике различитих култура који живе унутар заједничке државе. Међутим, неки аутори поред овако схваћеног појма мултикултуралности препознају и појам „интеркултуралност“ који подразумева припаднике различитих култура који живе изван заједничке државе. Најчешће, оба ова значења повезују се и користе се под истим термином: „мултикултуралност“²⁴. Када је у питању образовни систем и мултикултуралност, подразумева се да је „образовање мултикултурално онда када представља историју и културу свих нација који живе на одређеном простору.“²⁵

²³ Уважавање различитости и образовање, Институт за педагошка истраживања, Београд 2003, страна 138.

²⁴ Мира Ђуришић-Бојановић, Мултикултуралност и мултиперспективност у образовању, Уважавање различитости и образовање, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003, стране 137-142.

²⁵ Александар Петровић, Реформе наставних планова и програма и обука наставника матерњег језика за рад у мултикултуралном друштву, Зборник Института за педагошка истраживања бр.33, Београд 2001, страна 442.

Тежња да се створе једнаке могућности за образовање свих ученика из различитих расних, етничких и националних друштвених класа и културних група представља суштинску везу између појма мултикултуралности и образовања. Циљ је да се ученици од најранијег узраста оспособе и овладају вештинама које су им потребне за ефикасно функционисање у једном демократском друштву.

Мултикултуралност има задатак да ученике упозна са различитим културама али у исто време да истакне сличности између културе и традиције којој припада ученик са културама и традицијама других народа. На овај начин постиже се већи степен толеранције према другим културама код ученика јер се тако превазилазе предрасуде и упозна непознато. Исто тако, упознавањем других култура и традиција гради се сопствени идентитет. Појам сопственог културног идентитета веома је значајан. Културни идентитет можемо објаснити као облик колективне и појединачне свести, осећања, понашања, који показују припадност једној националној заједници. Без културног идентитета „појединац не би могао да се развија нити би могао да комуницира са друштвом и нацијом чији је члан“²⁶. Према неким ауторима, савремено образовање обухвата више врста идентитета: европски, национални, мањински и персонални идентитет. Када је у питању европски идентитет, његово постојање је дискутабилно јер не може да се представи као нешто особено, специфично, нешто што ће на неки посебан начин изражавати заједништво поготову ако на Европу гледамо само као на Европску унију јер она свако време у историји Европе има неки свој идентитет. Такође, не може се пронаћи јасна равнотежа између европског и националног идентитета јер „европска димензија културног идентитета» потискује националну. Према томе, европски идентитет значио би «скуп више националних идентитета а не један идентитет“²⁷. Када је у питању мањински идентитет, на примеру Републике Србије се може видети однос између различитих култура. Односи између различитих култура у нашој земљи утичу и на формирање културног идентитета и културног понашања ученика. Прилагођавање школа на рад у духу мултикултурализма захтева постојање приступа проучавању наставних предмета

²⁶ Зоран Аврамовић, Културни идентитет у образовању: неизбежност разлика, Зборник Института за педагошка истраживања бр.33, Београд 2001, страна 442.

²⁷ Зоран Аврамовић, Културни идентитет у образовању: неизбежност разлика, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003, страна 144.

попут историје, књижевности, уметности, географије и других на начин да се подстичу различитости и жељу ученика да ту различитост прихвате.

За школу се често сматра да је „чувар и дистрибутер културе“²⁸ и да је то место где се ученици пре свега уче вредностима из културе народа којем припадају али пошто више не постоје једнокултурна држава онда се ни у школи не могу примити само информације из једне културе или једне традиције. Међутим, не може се очекивати ни да се живот и рад младих људи оствари мимо формирања осећања свести о припадању једној култури. Ако се узме у обзир да ученици и изван школе прихватају делове културе и традиције народа коме припадају, поставља се питање у којој мери та чињеница може да утиче на прихватању различитости, културних разлика које треба да доведу до уважавања различитости и већем степену толеранције. Утицај средине може довести до „културног шока“ јер према речима истакнутог социолога Ентонија Гидинса, „радничка деца говоре ограниченим језичким кодом (подразумевајући код) а деца из виших класа користе разрађени код (индивидуализација значења) што значи да деца са нижом културом долазе у сукоб са културом у школи“²⁹.

Однос између проблема културног идентитета и образовања и образовних институција доста зависи од културне политике. Недостаци који се могу јавити у овом односу су, пре свега одбацивање и то „одбацивање у смислу недовољне заинтересованости за припадност одређеној култури, затим, лоша или погрешна интерпретација културног идентитета, културоцентризам“³⁰, глобализација и др.

²⁸ Исто, страна 146.

²⁹ Зоран Аврамовић, Културни идентитет у образовању: незибежност разлика, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003, страна 147.

³⁰ Културоцентризам преставља схватање да су нека друштва културно развијенија од других и да једну културу треба претпоставити свим другим културама, отуда подела културе на «више» и «ниже» културе (прим.аут.)

3.3.1. Димензије развоја мултикултуралности

Потреба за постојањем мултикултуралности на пољу образовања и васпитања поред тога што је корисна она представља незаобилазни фактор у сваком савременом образовном систему. Ако узмемо у обзир да у свим друштвима и свим државама постоји присутност више различитих култура односно да у савременом свету не постоји „једнокултурна држава“³¹ онда је потреба за мултикултуралним образовањем још већа и оправданија. Њено постојање у образовном систему пружа велике могућности за рад школа и припрему како ученика тако и наставника за адекватно прихватање културних разлика и касније њихову практичну примену, пре свега у повећаном степену толеранције најпре ка културним разликама, а онда и свим осталим.

Наш образовни систем има потребу да развија вредности које су део култура које постоје на овим просторима. Најзначајнија документа која се тичу образовања и васпитања ученика у нашој земљи садрже бројне одредбе које као главни циљ истичу развој мултикултуралности а све у духу развоја демократичности и поштовању људских слобода и права које данас важе за једну од најбитнијих вредности сваког савременог друштва. У документу Министарства просвете Републике Србије под називом *Стратегије развоја курикулума у обавезном и средњем образовању* дефинисани су следећи задаци: оспособљавање ученика да активно доприносе очувању и неговању традиције и културе; оспособљавање ученика да активно доприносе економском, демократском и културном развоју друштва; развијање међусобног уважавања, сарадње и солидарности између припадника различитих социјалних, етничких и културних група и активно доприношење друштвеној кохезији.

И поред тога што постоје документа која се тичу образовања и васпитања ученика која у себи садрже све ове одредбе везане за мултикултуралност, у пракси је ситуација нешто другачија јер се не може приметити практична примена зацртаних

³¹ Зоран Аврамовић, Културни идентитет у образовању: неизбежност разлика, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003. страна 145.

циљева. Проблем настаје када су у питању ученици који припадају маргинализованим групама, ромској деци и деци са сметњама у развоју. Поред званичних докумената и опредељења да се да подршка мултикултуралном образовању јављају се потешкоће у практичној примени тих циљева, најпре у материјалном смислу јер испуњење усвојених циљева захтева додатна финансијска средства. Поред тога, постоји проблем и у обезбеђивању стручног кадра и разни проблеми социјалне природе до постојања предрасуда како код родитеља ученика тако и код осталих учесника у образовном процесу. Узимајући у обзир проблеме на које се наилази, од помоћи за реализацију зацртаних циљева била би адекватна припрема школске средине за уважавање различитости.

Сматра се да је за остваривање духа мултикултуралности у образовању неопходно да се дух толеранције и уважавања различитости осети у деловању сваке школе. Поред уважавања вредности које има свака култура и њихово уважавање кроз школски програм, мисли се пре свега и на међусобни однос ученика који треба да буде заснован на истим овим принципима. Неопходно је неговати дух заједништва и хумани однос како између ученика тако и у односу између ученика и наставника. Мултикултуралност у образовању може се постепено досегнути кроз свеобухватну реформу школског система или ту реформу мора пратити отвореност школе према свим слојевима друштва.

У циљу развоја мултикултуралности у образовању незаобилазну улогу имају и наставници који у остваривању овог циља имају пре свега „усмеравајућу, координишућу улогу, како у наставном процесу, тако и у ваннаставним активностима.“³² Активности наставника у савременом процесу образовања нису више само наставне него су везане и за реализацију васпитне функције школе. Ако активност наставника посматрамо из угла мултикултуралности и његове примене у пракси онда је главни задатак наставника уклањање предрасуда и отпора у односу на различитости које се јављају. Ова активност могла би бити усмерена како на сам ток наставе, кроз примену адекватног наставног садржаја, тако и у извођењу слободних активности које би могле да доведу до развоја

³² Зорица Станисављевић Петровић, Марија Цветковић, Димензије развоја мултикултуралности у школској средини, Теме 4/2011, Ниш 2011., страна 1414.

мултикултуралности. Све активности треба да прожима дух заједништва и уважавања различитости. Велику важност у спровођењу ових активности има и сама личност наставника као и његова професионална компетентност јер уколико сам наставник има развијен осећај за уважавање различитости онда ће и његове активности бити делотворније. Наиме, спремност наставника да прихвати различитости, његова спремност да мења традиционалне обрасце деловања и понашања и успостави нове обрасце засноване на поштовању различитости и уважавању специфичности имају изузетан значај у достизању већег присуства мултикултуралности у образовном процесу. Одсуство оваквих карактеристика наставника може престављати озбиљну сметњу у примени мултикултуралности у области образовања.

3.3.2. Школски програм и развој мултикултуралности

Остваривање мултикултуралности у школи незамисливо је без постојања основних мултикултуралних принципа у школском програму. Садржај школског програма који обухвата принципе мултикултуралности, односно уважавања различитости основни је пресуслов за постојање мултикултуралног образовања. Неопходне реформе школског програма којима се уводи мултикултурално образовање темељи се на позитивним искуствима развијених земаља код којих је овај процес отпочео доста давно и успешно се развио и донео добре резултате. У проучавању мултикултуралне наставе начешће се узима учење америчко искуство. По Џејмсу Бенксу, постоје „четири основна приступа реформи школског програма.“³³

³³ Водич за унапређење интеркултуралног образовања, Фонд за отворено друштво, Београд, 2007 по Banks, J.A. (1999). An Introduction to Multicultural Education (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.

Најпре говори о *доприносу* као приступу минималног укључивања мултикултуралног образовања у школски програм, ту се истовремено обрађују одабране књиге и славе значајни датуми и хероји из различитих култура. Овај приступ се још назива и контрибутивни³⁴ и он се сматра за приступ који је најмање радикалан јер се своди на одабир адекватне литературе и адекватних личности из различитих култура.

Следећи приступ је *додавање* који подразумева систематско увођење садржаја које има за циљ упознавање различитих чињеница али не мења основну структуру школског програма. Садржаји, концепти, теме и перспективе из различитих култура само су додате курикулуму, односно школском програму. Овакав приступ не обезбеђује промену начина мишљења код ученика а иначе, у литератури за овај приступ користи се и термин „адаптивни приступ.“³⁵

Трећи приступ по Бенксу је *трансформација* и она подразумева мењање структуре школског програма на начин да ученици буду охрабрени да из различитих углова и перспектива сагледају теме и проблеме који су пред њима. Трансформација као приступ реформе школског програма је добар је приступа настави и учењу са циљем да се развије критичко мишљење и прихватање различитости код ученика. На основу овога може се закључити да је овај приступ знатно радикалнији од претходна два јер инсистира на развоју критичког мишљења код ученика и на анализи различитости.

На крају, као четврти приступ јавља се социјална акција односно, приступ друштвене акције мултикултуралној реформи курикулума.³⁶ Овај приступ карактеристичан је по томе што комбинује претходни приступ са активностима које теже за увођењем промена у друштву при чему се посебан значај даје оспособљавању ученика да се активно укључе у друштвени живот и буду способни да буду покретачи друштвених промена. Овај приступ је и најрадикалнији јер се од ученика очекује да буду спремни да ураде нешто значајно везано за актуелна социјална питања.

³⁴ Зорица Станисављевић Петровић, Марија Цветковић, Димензије развоја мултикултуралности у школској средини, Теме 4/2011, Ниш 2011, страна 1411.

³⁵ Исто.

³⁶ Зорица Станисављевић Петровић, Марија Цветковић, Димензије развоја мултикултуралности у школској средини, Теме 4/2011, Ниш 2011, страна 1411

Када је у питању школски програм у нашој земљи, његове реформе довеле су до битних промена: традиционални наставни програм иновирани је школским програмом и његово значење се поклапа са значењем курикулума који користе земље са другачијом образовном традицијом.³⁷ Наставни програм постао је само један од чинилаца процеса образовања и васпитања и он ставља наставу у исту раван са осталим школским активностима. Савремени школски програм обухвата: „исходиште садржаја и циљева, школски живот, културу школе, ефикасност школе, наставу, школски менаџмент, индивидуалност наставника и њихов персонални развој, циљеве и стратегије развоја квалитета, тежишне тачке, временске стандарде, облике заједничког рада, курикулум за родитеље, радно окружење родитеља-наставника, ученика-наставника, рад у школској заједници, васпитни курикулум и инструменте евалуације.“³⁸

На основу свега изнетог долази се до закључка да школе данас имају већу самосталност у смислу могућности да саме одреде део васпитно-образовног рада полазећи од својих интереса, традиције, културе, специфичностима које се јављају на локалном нивоу и наравно, потребама и интересовањима ученика и наставника. Управо ова самосталност даје могућност за развој мултикултуралности. Уколико узмемо у обзир да се школама даје већа самосталност из тога проистиче да оне имају и већу одговорност за спровођење школског програма.

Досадашњи наставни програм био је усмерен у највећем делу само на наставу у смислу преноса знања док данас, савремени школски програм акценат ставља на индивидуалност ученика и где је неопходна њихова активна улога. Индивидуалност ученика уз примену различитих образовних стратегија, формирање ставова, формирање система вредности, уважавање специфичности, посебности, традиције, културе, обичаја других, доводи до жељеног циља – мултикултуралног образовања. Оваквим изменама у

³⁷ Зорица Станисављевић Петровић, Марија Цветковић, Димензије развоја мултикултуралности у школској средини, Теме 4/2011, Ниш 2011, страна 1411

³⁸ Владимир Јурић, Курикулум савремене школе, Школска књига, Загреб 2007. У Курикулум – теорија, методологија.

школском програму омогућава се развој мултикултуралности и уважавање различитости. Међутим, у пракси увек су могући проблеми у примени школског програма. Који то проблеми могу бити? Проблеми у смислу погрешног схватања или отпора који се јавља оваквом уређењу школског програма и они нису особеност нашег поднебља, они су као такви присутни и у земљама са већим искуством када је у питању мултикултурално образовање. На пример, може доћи до погрешног уверења да су припадници исте нације или истог географског или говорног подручја припадници исте културе, затим, на нивоу исте културе не постоји јединствен систем вредности јер је тај систем најчешће изграђен на нивоу једне породице. Погрешно схватање је и ако се мултикултурално образовање схвати као образовање које се бави само расним и етничким питањима или да оно представља пуко путовање или посету другим културама. Друга погрешна тумачења мултикултуралног образовања била би: тумачење да оно треба да буде засебан предмет, да је оно опште прихваћено, да раздваја уместо да спаја и друге. Исто тако, може се доћи до погрешног закључка да друштва и државе са једном или две културе немају потребу за мултикултуралним образовањем. Према томе, мултикултурализам није само теоријски оквир који је потребан да би се једно друштво уписало у ред демократских друштава нити је мултикултурализам нешто што би требало промовисати кроз законска решења и у средствима јавног информисања док би се његова практична примена занемаривала.

Сигурно је да постоји много препрека у успостављању мултикултурализма у образовном процесу али најважније да се уважавају основни принципи и да се постепено долази до што вишег нивоа прихватања различитости а самим тим и проблеми и препреке који стоје на пут оваквом приступу у образовању биће мањи.

3.4. Инклузија

Инклузија у образовању подразумева „укључивање деце, ученика са сметњама у развоју или са посебним образовним потребама у систем редовних школа у којима ће им се омогућити квалитетно образовање и развој.“³⁹ Инклузија значи смањивање свих препрека у образовању за све ученике.

Признавањем разлика које постоје међу ученицима почиње инклузија. Поштовање разлика је основ за развој инклузивног образовања. У пракси могуће је пронаћи примере где се не сагледава комплетна личност ученика. Дешава се да се приликом укључивања ученика са неком од специфичности у редовну наставу, процена усмери на онај аспект личности који представља специфичност ученика односно, на његов „недостатак“ , „сметњу“ или „посебну потребу“⁴⁰ Управо је рад на препознавању и смањивању тешкоћа које ученици имају у учењу и напредовању начин да се постигне побољшање учења. Инклузивни приступ у образовању и васпитању омогућава да се разлике међу ученицима користе као ресурси за адекватну подршку у учењу. Ове разлике међу ученицима могу бити у њиховим интересовањима, вештинама, знањима, пореклу, матерњем језику способностима и друге. Инклузија подразумева пружање потребне подршке како ученицима тако и наставницима и стручним сарадницима а исто тако доводи до сарадње школе са другим институцијама. Цео процес треба да се одвија континуирано, и све промене у том правцу треба да буду трајне.

3.4.1. Разумевање појма инклузије и инклузивног образовања

Процес образовања подразумева његово непрестано осавремењивање. Увођење нових метода у процес образовања неопходне су како би тај процес пратио развој

³⁹ Tony Booth, Mel Ainscow, Приручник за инклузивни развој школе, Министарство просвете, Београд 2010, страна 7.

⁴⁰ Исто, стр.7.

савременог друштва. Сам термин „инклузија“ је релативно скоријег датума. Наиме, овај појам почиње да се употребљава крајем деведесетих година двадесетог века и он представља део пројекта о квалитетном образовању или прецизније, „инклузивно образовање представља могућност школе да обезбеди добро образовање сваком ученику без обзира на њихову различитост.“⁴¹

Генеза инклузије почиње средином прошлог века када је тај процес отпочео усвајањем мултилатералних декларација, најпре, далеке 1948. године приликом усвајања Универзалне декларације о људским правима. Декларација је подразумевала одређене слободе и права свим људима и то је био минимум испод којег се није могло ићи. Наравно, процес образовања је такође био обухваћен и то без изузетака. Овакав однос према образовању и актерима у процесу образовања заступала је и Организација Уједињених Нација. На тај начин овај процес се пропраћен читавим низом међународних декларација, билатералних и мултилатералних споразума. Декларација о правима детета УН из 1989. године била је један о битнијих докумената и за процес инклузије. У новије време процес инклузије пре свега подразумева да се у образовни процес укључе маргинализовани, угоржене групе и групе које су искључене из образовног процеса из разних разлога. Схватање појма инклузије у ужем смислу било би тумачено као процес излажења у сусрет потребама ученика у оквиру редовног образовног система у оквиру свих расположивих средстава како би се ученици оспособили за самосталан живот.

Принципи на којима почива процес инклузивног образовања су: „ пружање једнаких шанси свима што подразумева да свако дете има право на образовање и да из тог процеса не може бити искључено ни једно дете.“⁴² Школа се прилагођава потребама ученика а не обрнуто. Инклузија треба да буде један континуирани процес у активирању различитих облика партиципације. Инклузивно образовање може бити делотворно само као део образовног система, односно, само уколико постоји жеља за инклузивним образовањем на нивоу целокупног образовног система. Изоловано деловање школа, увођење појединачног инклузивног образовања које би било само на нивоу једне школе не може да да жељене резултате.

⁴¹ Водич за унапређивање инклузивне образовне праксе, Фонд за отворено друштво, Београд 2010, страна 27.

⁴² Исто, страна 28.

Често се појам инклузивног образовања пореди са термином „посебне потребе“. Данас, овај термин који се односи на посебне потребе пре свега треба схватити као потреба за посебном друштвеном подршком деци која нису у могућности да се самостално изграде у зрелу личност односно, нису у могућности да постигну очекивани ниво физичког, интелектуалног или социјалног развоја. Посебне потребе примењују се на децу ометену у телесном, менталном и сензорском развоју, децу са поремећајима у понашању, хроничним болестима, децу са емоционалним поремећајима, децу без родитељског старања, злостављану децу, децу погођену ратом, избеглу и расељену децу. Овде се издваја кључни појам потребе. Он је неопходан у процесу образовања јер подразумева укључивање, изједначавање и учествовање сваког детета односно, ученика.

Развој инклузивног образовања подразумева подршку различитостима кроз изградњу сарадње, прихватања, активно учествовање сваког детета, побољшања наставе и средине за учење и отклањање препрека у процесу учења сваког детета. Инклузивно образовање почива на правима и полази од потреба и могућностима индивидуалног приступа.

3.4.2. Законски оквир: образовни и наставни програми

Законски оквир који регулише питање инклузије полази од појединих одредби Устава Републике Србије као и других законских и подзаконских аката и ратификованих међународних конвенција чији је наша држава потписник. Најбитнија међународна документа у којима се налази основа за спровођење инклузивног образовања су: Конвенција Уједињених нација о правима детета⁴³ из 1989. године, Конвенција о правима особа са инвалидитетом⁴⁴ затим, читав низ других конвенција и повеља: Конвенција о статусу избеглица, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода,

⁴³ Приручник за рад интерресорне комисије за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке детету и ученику, Министарство просвете, Београд 2010, стр. 56.

⁴⁴ Конвенција усвојена од стране Генералне скупштине Уједињених нација 13. децембра 2006. године (прим.аут.)

Повеља о људских и мањинским правима и грађанским слободама, Конвенција о борби против дискриминације у области просвете, Програм „Образовање за све“⁴⁵ и други.

Суштина ових докумената је да се утврђује да су права детета посебна у односу на универзална права човека и да она као таква уживају посебну заштиту. Тиме се посебно бави Конвенција Уједињених нација о правима детеа из 1989.године. Поред тога што је ова Конвенција најзначајнији међународни документ она у исто време представља и обавезујући правни документ тако да њена примена лежи на владама земаља потписница. Наша држава је потписник ове Конвенције а по унутрашњем праву, одредбе ове конвенције примењују се директно ако законима који регулишу ово питање није обухватио неки део конвенције.

Када је у питању унутрашње законодавство, полазимо од Устава Републике Србије који у свом 21. члану у ставу 3. каже „забрањена је дискриминација по основу физичке и интелектуалне инвалидности“⁴⁶. Поред Устава, ово питање је 2006. године регулисао и Закон о спречавању особа са инвалидитетом који забрањује ускраћивање пријема или искућивање детета или младе особе са инвалидитетом из образовно васпитне установе због инвалидности⁴⁷ а поред тога, исти закон предвиђа забрану постављања неинвалидности као посебног услова за упис у васпитно-образовну установу, осим ако тај услов није утврђен у складу са прописима који уређују област образовања⁴⁸. Притом, под дискриминацијом се не подразумева организовање посебних облика наставе, односно васпитања за децу и младе са инвалидитетом које због недовољних интелектуалних способности не могу да прате редовне наставне садржаје⁴⁹. Ова материја се разрађује законским и подзаконским правним актима из области образовања пошто је у овом закону само оквирно решила питање забране дискриминације у домену образовања.

⁴⁵ <http://inkluzivno-obrazovanje.rs/primena-inkluzije/za-obrazovne-ustanove/pravni-okvir-kako-je-doslo-do-inkluzivnog-obrazovanja-u-nasem-obrazovnom-sistemu.html> (22.04.2012)

⁴⁶ Устав Републике Србије, Службени гласник, Београд, 2006. страна 17.

⁴⁷ Члан 18. Закона о забрани дискриминације особа са инвалидитетом (део, у Прилогу бр. 1)

⁴⁸ Члан 19. Закона о забрани дискриминације особа са инвалидитетом (део, у Прилогу бр. 1)

⁴⁹ Члан 19. Закона о забрани дискриминације особа са инвалидитетом (део, у Прилогу бр. 1)

Најзначајнији закон у области образовања који регулише питање забране дискриминације у области образовања донет је 2009. године⁵⁰. Одредбе овог закона значајне су због тога што оне предвиђају „једнако право и доступност образовања без дискриминације издвајања на основу тешкоћа и сметњи у развоју инвалидитета.“⁵¹ Даље, закон каже да систем својом организацијом и садржајима обезбеђује могућност да деца, ученици и одрасли са сметњама у развоју и инвалидитетом, без обзира на сопствене материјалне услове имају приступ свим нивоима образовања у установама, а лица смештена у установе социјалне заштите и болесна деца и ученици остварују право на образовање за време смештаја у установи и током болничког и кућног лечења. Даље, Закон говори о правима лица са сметњама у развоју и са инвалидитетом која она остварују у смислу образовања и васпитања. Наиме, даје се право на уважавање њихове различитости и поштује њихове потребе за образовањем и васпитањем у редовном систему образовања и васпитања и то уз појединачну, односно групну додатну подршку или у посебној предшколској групи.⁵² Постојање посебних потреба за коришћење знаковног језика и посебног писма као и других техничких решења која омогућавају њиховим корисницима да савладају предвиђени програм регулисани су законом и омогућава се њихова примена.

Национални просветни савет, који доноси основе наставних програма и планове рада, доноси план уџбеника и предлаже усвајање нових уџбеника, између осталог је дужан да се консултује са релевантним маргинализованим друштвеним групама⁵³ што значи да се мора консултовати и са организацијама особа са инвалидитетом јер је законом забрањено да се у образовно васпитним установама врши дискриминација на основу сметњи у развоју и инвалидности.

У пракси, школе где се образују ученици са сметњама у развоју именују се тим за инклузију који се бави питањима која су од значаја за савладавање програма образовања ових ученика. Поред школског програма, основне и средње школе могу да остварују и

⁵⁰ Закон о основама система образовања и васпитања (део, у Прилогу бр. 1)

⁵¹ Члан 3. Закона о основама система образовања и васпитања (у Прилогу бр. 1)

⁵² Члан 6. Закона о основама система образовања и васпитања (у Прилогу бр. 1)

⁵³ Члан 14. Закона о основама система образовања и васпитања (у Прилогу бр. 1)

индивидуалне образовне програме за ученике са сметњама у развоју⁵⁴. Наставни планови основног и средњег образовања и васпитања садрже и препоруке за припрему индивидуалног образовног плана за ученике којима је потребна додатна подршка⁵⁵. Закон предвиђа да дете коме је због сметњи у развоју, инвалидитета и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, образовна установа обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека и доноси индивидуални образовни план. Циљ овог плана је постизање оптималног укључивања детета и ученика у редован образовно-васпитни рад и његово осамостаљивање у вршњачком колективу. Индивидуално образовним планом „утврђује се прилагођен и обогаћен начин образовања и васпитања детета и ученика а посебно кроз дневни распоред активности у васпитној групи и часове наставе у одељењу, посебан стандард постигнућа и прилагођени стандарди за поједине или за све предмете, индивидуални програм рада са предметима односно, садржајем у предметима који се обрађују у одељењу и раду са додатном подршком, индивидуални начин рада васпитача и наставника прилагођен врсти сметње.“⁵⁶

Када је у питању индивидуални образовни план, он се израђује за децу у којој је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета и других разлога потребна додатна подршка у образовању⁵⁷. Циљ доношења оваквог плана је максимално укључивање у редован образовно-васпитни рад и осамостаљивање ученика у вршњачком колективу. Индивидуални образовни план намењен је деци која имају тешкоће у учењу, имају сметње у развоју или инвалидитет или потиче или живи у социјално нестимулативној средини. Ова средина подразумева да дете живи у средини која економски, социјално, културно и језички сиромашна али поред тога миже да обухвата и децу која дуготрајно бораве у здравственој или социјалној установи. Занимљиво је да и ученици са изузетним способностима имају право на индивидуални образовни профил што такође може да се тумачи тежњом да се постигну оптимални резултати рада. Дакле, индивидуални

⁵⁴ Члан 69. Закона о основама система образовања и васпитања (у Прилогу бр. 1)

⁵⁵ Члан 74. Закона о основама система образовања и васпитања (у Прилогу бр. 1)

⁵⁶ Чланови 77-83. Закона о основама система образовања и васпитања (у Прилогу бр. 1)

⁵⁷ Биљана Јањић, Збирка примера инклузивне праксе, Министарство просвете, Београд, 2010. страна 35.

образовни план се „израђује за свако дете којм је потребна додатна подршка у образовном систему, а разлози и узроци могу бити разнолики.“⁵⁸

Проблеми који се могу јавити приликом спровођења инклузије углавном су везани за смањивање броја деце из маргинализованих група која похађају наставу, нередовно похађање наставе, тешки материјални и хигијенски услови живота припадника маргинализованих група као и слаба сарадња родитеља и наставника. Такође, код ученика из маргинализованих група изостаје подршка у учењу код куће, неинформисаност родитеља о правима и обавезама из домена образовања, слаба мотивисаност да родитељи шаљу децу у школу као и слаба мотивисаност родитеља за учествовањем у школским активностима као и ниска свест о дискриминацији. Није редак случај да и наставни кадар буде неспреман да спроводи инклузију.

3.5. Школско развојно планирање: могућност уважавања различитости

Школско развојно планирање заснива се на сталном истраживању и препознавању потреба и осмишљавању начина да се те потребе задовоље. У овом процесу школе су иницијатори и актери, програмери и евалуатори сопственог развоја.⁵⁹ Када се говори о школском развојном планирању, под појмом „школа“ подразумевају се све интересне групе које учествују у животу и раду школе: наставници, ученици, директори, родитељи, представници локалне самоуправе као и друге институције. Свака од њих упућена је на сарадњу са осталим интересним групама које су заинтересоване за рад и развој школе. Стога, школско развојно планирање схватамо као резултат договора свих заинтересованих група а развојни план школе настаје као резултат демократског процеса и консензуса као и заједничких одлука која подразумева поделу улога а самим тим и одговорности.

⁵⁸ Биљана Јањић, Збирка примера инклузивне праксе, Министарство просвете, Београд, 2010. страна 36.

⁵⁹ Јелена Најдановић-Томић, Школско развојно планирање: могућност уважавања различитости, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003. година, страна 88.

Школско развојно планирање је у оквиру свеобухватних реформи школског система обухваћено је у пројекту Унапређење образовања у Србији. Циљ овог пројекта је одговорност за школске активности, што даје могућност да се аутономно оствари.

Жеља и потреба да се нешто промени су почетак развојног планирања. Почетак развојног планирања подразумева озбиљну анализу постојећег стања где се сагледавају све слабости и предности као и специфичности школе. Свака школа је посебна и специфична и на бази те специфичности заснива се даљи развој сваке школе. Наредни кораци су одређивање улоге школе где се дају одговори на питања о разлозима за постојањем школе, затим одређивање визије школе где се прецизира улога школе у будућности као и очекивања. Одређивањем приоритета, који се заснивају на „специфичним потребама и потенцијалима школе, креће се на остваривање визије.“⁶⁰

Пошто се сагледају приоритети, утврђују се развојни циљеви. Ови циљеви су глобалног карактера те их је неопходно даље конкретизовати кроз појединачне, детаљније задатке који треба да доведу до остваривања циља. Неопходно је стално проверавати пут којим је школа кренула да остварује своју визију. То је неопходну чинити стално како се не би десило да школа крене неким другим а не зацртаним путем до остваривања визије.

Према Министарству просвете Републике Србије, процес развојног планирања се одвија кроз одређене фазе⁶¹:

- *Фаза артикулације* има за циљ да се на основу разговора о стању у конкретној школи и њеним специфичностима евидентирају области у којима су потребне промене. У овој фази долази до повезивања свих интересних група и стварања услова за њихово даље учешће у развојном планирању. Постиже се споразум око главних идеала и вредности којима школа тежи.

⁶⁰ Јелена Најдановић-Томић, Школско развојно планирање: могућност уважавања различитости, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003. година, страна 89.

⁶¹ Школско развојно планирање – пут ка школи какву желимо, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2002. година, страна 13.

- *Фаза контакта и договарања* је кључна за успостављање партнерских односа између школа и саветника за развој школа. Договарају се о даљој сарадњи што подразумева утврђивање конкретних обавеза и одговорности обе стране.
- *Фаза дијагнозе* представља утврђивање стања у школи, у појединим областима њеног живота и рада. Постиже се консензус о областима у које треба увести промене и одређује се шта је то на чему треба радити.
- *Фаза одређивања тежишта промене* подразумева одлучивање о циљевима и приоритетима развоја школе. У овој фази се долази до слике промене којој школа тежи.
- *Фаза планирања* подразумева артикулисање задатака и израду временског плана активности који води ка реализацији постављеног циља. Овде је важно одредити носиоце планираних активности, критеријум успеха, начине вредновања процеса и исхода.
- *Фаза реализације* односи се на остваривање планираних активности уз ангажовање расположивих потенцијала у школи и окружењу;
- *Фаза евалуације* исхода има за циљ вредновање постигнутих ефеката. Она истовремено представља тачку из које започиње нови развојни циклус.

Развојно планирање има следеће карактеристике: циљеве дефинишу учесници на основу заједничких потреба, проблема и жеља; подразумева се да се не може баш све испланирати унапред; нема чврсту структуру, флексибилно је и подлежно променама; нужно настаје током процеса у који су укључени представници свих интересних група; сви који желе су актери и преузимају једнаку одговорност; подразумева се тимски рад, уједничко утврђивање правила, доношење одлука и поделу задужења; процес планирања и продукти имају једнаку важност; сваки корак се евалуира и то може утицати на промену

наредних корака; планирање претходи реализацији; проблеми се схватају као шанса за корекцију плана; развојни план је комплексан, а његови делови повезани и међузависни; развојни план се конкретизује кроз различите пројекте; стално се отвара нови развојни циклус⁶².

Школско развојно планирање представља може се схватити и као промена и као модел за промену. Управо из тог разлога оно има велики значај у реформи школства а посебно велики значај има за школски програм. Веза између школског развојног планирања и школског програма је управо у тој аутентичности по питању потреба као и специфичностима школе. Управо из оваквог односа школског развојног планирања према школском програму и његовој аутентичности може радити на успостављању могућности за уважавање и неговање различитости.

⁶² Јелена Најдановић-Томић, Школско развојно планирање: могућност уважавања различитости, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003. година, страна 90.

4. ЗАКЉУЧАК

Значај који образовање има је веома велики у сваком друштву и за сваког човека. Управо због тог значаја образовања и због потребе сваког човека за образовањем неопходно је учинити га доступним за све и то под једнаким условима. То није ни мало једноставан задатак, али тај прокламовани циљ мора бити спроведен постепено и у процесу његовог спровођења мора да учествују људи из различитих друштвених структура и различитих друштвених група.

Значај уважавања различитости у процесу образовања добија на значају у савременом свету. Наиме, развој средстава телекомуникације, саобраћајне инфраструктуре, њихова приступачност члановима група довеле су до тога да је повећана комуникација између припадника различитих култура. Тако се створила потреба за међусобним разумевањем и уважавањем. До тога се може доћи само бољим познавањем култура из којих долазе, а најбоље место за проучавање различитих култура је школа. С тога, образовни систем добија и један нови задатак, а то је да припреми све његове кориснике управо на овакву комуникацију: комуникацију између припадника различитих култура. Уколико изостане исправно доживљавање других култура „онда ће уместо њиховог упознавања, уважавања, поштовања према разликама које постоје доћи или до отпора и појаве нетрпељивости између припадника различитих култура или ће доћи до асимилације односно до утапања у доминантну културу, а то може да доведе до униформисања света.“⁶³

Имајући у виду ове опасности које се могу десити онда је потреба за успостављањем међусобне толеранције између култура, група у оквиру једне културе и појединаца све већа. Идеја толеранције полази од егзистенције појединца, а прихватање другог имплицира прихватању његове и своје различитости. Када се то догоди онда различитост престаје да буде препрека.

⁶³ Јасмина Шефер, *Уважавање различитости и образовање*, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003.

Уважавање различитости у образовном процесу важно је и због његове практичне примене. Учењем и привикавањем на толерантност, деца од најранијег детињства доживљавају различитости као својеврсно богатство, а не као извор пороблема. Схватање толеранције важно је због практичне примене. Наиме, прокламовани циљеви некада остају само мртво слово на папиру када је у питању пракса, односно, када на делу треба показати уважавање различитости и показати толерантан став. Управо зато, образовни систем није ту само да научи ученике теоријским оквирима толеранције него да им усади осећај за прихватање различитости.

Школа представља средину која има широке могућности како за схватање мултикултуралности тако и за њено ширење. Управо због тога, неопходно је да у свим сегментима образовања и васпитања буде присутан дух толеранције и уважавања различитости.

Образовна политика препознаје важност мултикултуралности и управо је уважавање различитости био један од главних принципа приликом израде свих докумената у процесу реформе система образовања и васпитања. Најважнија је да је дух уважавања различитости обухваћен законским актима, а он се даље преноси путем подзаконских правних аката кроз целокупан школски систем и тако долази до крајних корисника којима је и намењен, а ту пре свега спадају ученици, наставници, родитељи и локална заједница са свим својим особеностима и различитостима.

Уважавање различитости у процесу образовања у пракси се некада разликује од онога што је прописано и што се треба спроводити али мора да постоји нека празна тачка од које ће се кренути и на основу које ће се мерити степен успешности у прихватању различитости. Касније, вредносни систем ће се тако изградити да ће уважавање разлика бити високо вредновани, па ће и њихово прихватање бити боље.

Реформе које су извршене у образовном систему су такве да доводе до давања већег значаја процесу васпитања него што је то био случај у досадашњој пракси, јер се сада придаје већи значај васпитној функцији школе. Друго је питање у којој мери су наставници оспособљени за подстицање социјалне интеракције и промовисање система уважавања различитости и ширење вредности мултикултурализма. Практика показује да у

овом домену постоје извесни недостаци у смислу компетенција наставника и јаче друштвене подршке.

Битни помаци урађени су на пољу инклузивног образовања које је у све већој мери присутно у нашем образовном систему и где је приметно повећање учешћа ученика који имају потребу за додатном подршком у процесу образовања. Проблеми који се овде појављују тичу се пре свега постојања предрасуда и утицаја средине али такви проблеми се временом решавају и напредак на овом пољу је видљив.

Основно питање је у којој мери овакав модел образовања може да буде довољно добар одговор у савременом друштву где су „радикално измењени услови друштвеног окуржења – одговор би сигурно био потврдан.“⁶⁴ Овакав модел образовног система даје ширину где би могле бити примењене вредности једног добро уређеног и стабилног друштва које би на такав начин обезбедило трајнији склад и даљи успешан развој.

⁶⁴ Мира Ђуришић Бојановић, Мултикултуралност и мултиперспективност у образовању, Институт за педагошка истраживања, Београд, 2003, страна 141.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бојановић-Ђуришић, Мира; *Мултикултуралност и мултиперспективност у образовању. Уважавање различитости и образовање*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 2003.
2. Booth, Tony; Ainscow, Mel, *Приручник за инклузивни развој школе*. Београд: Министарство просвете, 2010.
3. Будимир-Нинковић, Гордана, *Савремена породица и школа*. Јагодина: Учитељски факултет, 2009.
4. Веналаинен, Раиса; Јеротијевић Милена; *Стратегија за подучавање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом*. Београд, Министарство просвете, 2010.
5. Јанковић, Првослав; Родић, Раде; *Школска педагогија (прилози)*. Сомбор: Учитељски факултет, 2002.
6. Јањић, Биљана; *Збирка примера инклузивне праксе*. Београд: Министарство просвете, 2010.
7. Јањић, Биљана; Бекер Косара; *Приручник за родитеље деце којој је потребна додатна подршка у области образовања, социјалне и здравствене заштите*. Београд, Министарство просвете, 2010.
8. Јовановић, Бранко; Кнежевић-Флорић, Оливера; *Основи методологије педагошких истраживања са статистиком*. Јагодина: Педагошки факултет, 2007.
9. Јовановић, Владан; Завишић, Валентина; *Приручник за рад интерресорне Комисије за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке детету и ученику*. Београд: Министарство просвете, 2010.
10. Јанковић, Првослав; Родић, Раде; *Школска педагогија (прилози)*. Сомбор: Учитељски факултет, 2002.
11. Јурић, Владимир; *Курикулум савремене школе*. Загреб: Школска књига, 2007.
12. Ковач-Церовић, Тинде; *Национални извештај Србија*. Београд: Министарство просвете, 2009.

13. Левков, Љиљана, *Школски програм (курикулум) и уважавање различитости, Уважавање различитости и образовање*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 2003.
14. Лукић, Радомир Д., *Основи социологије*. Београд, Завод за уџбенике и наставне средства, 1994.
15. Марковић, Данило Ж.; *Опита социологија*. Београд: Савремена администрација, 1993.
16. Милосављевић, Славомир; Радосављевић, Иван; *Основи методологије политичких наука*. Београд: Службени гласник, 2003.
17. Најдановић-Томић, Јелена; *Школско разојно планирање: могућност уважавања различитости*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 2003.
18. Станисављевић-Петровић, Зорица; Цветковић, Марија; *Димензије развоја мултикултуралности у школској средини*. Ниш: Теме, 2011.
19. Стефановић, Љубомир; *Социологија*. Крагујевац, Медицински факултет, 2002.
20. Столић, Тијана; Радивојевић, Даринка; *Водич за унапређивање инклузивне праксе*. Београд, Фонд за отворено друштво, 2010.
21. *Устав Републике Србије*, Београд: Службени гласник, 2006.
22. *Закон о основама система образовања и васпитања*; Службени гласник Републике Србије 72/2009. (део у Прилогу број 1)

ПРИЛОЗИ

- Прилог број 1.

Закон о основама система образовања и васпитања
(„Службени гласник РС“ бр. 72/2009)⁶⁵

- Прилог број 2.

Наставни план за први, други, трећи и четврти разред
основног образовања и васпитања за српски језик⁶⁶

ПРИЛОГ БР.1

ЗАКОН

О ОСНОВАМА СИСТЕМА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

I. ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ

Предмет закона

Члан 1.

Овим законом уређују се основе система предшколског, основног и средњег образовања и васпитања, и то: принципи, циљеви и стандарди образовања и васпитања, начин и услови за обављање делатности предшколског васпитања и образовања, основног и средњег образовања и васпитања, врсте програма образовања и васпитања, оснивање, организација, финансирање и

⁶⁵ Пречишћен текст (прим.аут.)

⁶⁶ Пречишћен текст (прим.аут.)

надзор над радом установа образовања и васпитања (у даљем тексту: установа), као и друга питања од значаја за образовање и васпитање.

Термини изражени у овом закону у граматичком мушком роду подразумевају природни мушки и женски род лица на које се односе.

Образовање и васпитање

Члан 2.

Систем образовања и васпитања обухвата предшколско васпитање и образовање, основно и средње образовање и васпитање и представља саставни део укупног учења током целог живота свих грађана у Републици Србији.

Образовање и васпитање остварује се уз поштовање општих принципа образовања и васпитања, остваривањем циљева и стандарда образовања и васпитања.

Општи принципи система образовања и васпитања

Члан 3.

Систем образовања и васпитања мора да обезбеди за сву децу, ученике и одрасле:

- 1) једнако право и доступност образовања и васпитања без дискриминације и издвајања по основу пола, социјалне, културне, етничке, религијске или друге припадности, месту боравка, односно пребивалишта, материјалног или здравственог стања, тешкоћа и сметњи у развоју и инвалидитета, као и по другим основама;
- 2) квалитетно и уравнотежено образовање и васпитање, засновано на тековинама и достигнућима савремене науке и прилагођено узрасним и личним образовним потребама детета, ученика и одраслог;
- 3) образовање и васпитање у демократски уређеној и социјално одговорној установи у којој се негује отвореност, сарадња, толеранција, свест о културној и цивилизацијској повезаности у свету, посвећеност основним моралним вредностима, вредностима правде, истине, солидарности, слободе, поштења и одговорности и у којој је осигурано пуно поштовање права детета, ученика и одраслог;
- 4) усмереност образовања и васпитања на дете и ученика кроз разноврсне облике наставе, учења и оцењивања којима се излази у сусрет различитим потребама ученика, развија мотивација за учење и подиже квалитет постигнућа;
- 5) једнаке могућности за образовање и васпитање на свим нивоима и врстама образовања и васпитања, у складу са потребама и интересовањима деце, ученика и одраслих, без препрека за промене, настављање и употпуњавање образовања и образовање током целог живота;
- 6) оспособљеност за рад ученика и одраслих усклађену са савременим захтевима професије за коју се припремају.

Систем образовања и васпитања својом организацијом и садржајима обезбеђује и:

- 1) ефикасну сарадњу са породицом укључивањем родитеља, односно старатеља ради успешног остваривања постављених циљева образовања и васпитања;
- 2) разноврсне облике сарадње са локалном заједницом и широм друштвеном средином како би се постигао пун склад између индивидуалног и друштвеног интереса у образовању и васпитању;
- 3) ефикасност, економичност и флексибилност организације система ради постизања што бољег учинка;
- 4) отвореност према педагошким и организационим иновацијама.

У остваривању принципа, посебна пажња посвећује се:

- 1) правовременом укључивању у предшколско васпитање и образовање;
- 2) адекватној припремљености за школско учење и за прелазак на више нивое образовања и васпитања;
- 3) могућности да ученици и одрасли са изузетним способностима (талентовани и обдарени), без обзира на сопствене материјалне услове имају приступ одговарајућим нивоима образовања и установама, као и идентификацији, праћењу и стимулсању ученика са изузетним способностима, као будућег научног потенцијала;
- 4) могућности да деца, ученици и одрасли са сметњама у развоју и инвалидитетом, без обзира на сопствене материјалне услове имају приступ свим нивоима образовања у установама, а лица смештена у установе социјалне заштите, болесна деца и ученици – остварују право на образовање за време смештаја у установи и током болничког и кућног лечења;
- 5) остваривању права на образовање, без угрожавања других права детета и других људских права.

Циљеве образовања и васпитања

Члан 4.

Циљеве образовања и васпитања јесу:

- 1) пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета и ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
- 2) стицање квалитетних знања и вештина и формирање вредносних ставова (у даљем тексту: знања, вештине и ставови), језичке, математичке, научне, уметничке, културне, техничке, информатичке писмености, неопходних за живот и рад у савременом друштву;
- 3) развој стваралачких способности, креативности, естетске перцепције и укуса;
- 4) развој способности проналажења, анализирања, примене и саопштавања информација, уз вешто и ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија;
- 5) оспособљавање за решавање проблема, повезивање и примену знања и вештина у даљем образовању, професионалном раду и свакодневном животу;

- 6) развој мотивације за учење, оспособљавање за самостално учење, учење и образовање током целог живота и укључивање у међународне образовне и професионалне процесе;
- 7) развој свести о себи, самоиницијативе, способности самовредновања и изражавања свог мишљења;
- 8) оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота;
- 9) развој кључних компетенција потребних за живот у савременом друштву, оспособљавање за рад и занимање стварањем стручних компетенција, у складу са захтевима занимања, развојем савремене науке, економије, технике и технологије;
- 10) развој и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности;
- 11) развој свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине, еколошке етике и заштите животиња;
- 12) развој способности комуницирања, дијалога, осећања солидарности, квалитетне и ефикасне сарадње са другима и способности за тимски рад и неговање другарства и пријатељства;
- 13) развијање способности за улогу одговорног грађанина, за живот у демократски уређеном и хуманом друштву заснованом на поштовању људских и грађанских права, права на различитост и бризи за друге, као и основних вредности правде, истине, слободе, поштења и личне одговорности;
- 14) формирање ставова, уверења и система вредности, развој личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности држави Србији, поштовање и неговање српског језика и свог језика, традиције и културе српског народа, националних мањина и етничких заједница, других народа, развијање мултикултурализма, поштовање и очување националне и светске културне баштине;
- 15) развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавање различитости.

Право на образовање и васпитање

Члан 6.

Свако лице има право на образовање и васпитање.

Грађани Републике Србије једнаки су у остваривању права на образовање и васпитање, без обзира на пол, расу, националну, верску и језичку припадност, социјално и културно порекло, имовно стање, узраст, физичку и психичку конституцију, сметње у развоју и инвалидитет, политичко опредељење или другу личну особину.

Лица са сметњама у развоју и са инвалидитетом имају право на образовање и васпитање које уважава њихове образовне и васпитне потребе у редовном систему образовања и васпитања, у редовном систему уз појединачну, односно групну додатну подршку или у посебној предшколској групи или школи, у складу са овим и посебним законом.

Лица са изузетним способностима имају право на образовање и васпитање које уважава њихове посебне образовне и васпитне потребе, у редовном систему, у посебним одељењима или посебној школи, у складу са овим и посебним законом.

Страни држављани и лица без држављанства имају право на образовање и васпитање под истим условима и на начин прописан за држављане Републике Србије.

- 1) давање мишљења о испуњености стандарда за остваривање посебних програма стручног оспособљавања и обуке;
- 2) помаже координацију социјалног дијалога и партнерства на различитим нивоима планирања, развоја и остваривања стручног образовања и образовања одраслих;
- 3) друге послове, у складу са овим законом и актом о оснивању.

Послове из става 1. тач. 7) и 12) овог члана Завод за унапређивање образовања и васпитања обавља као поверени посао.

V. ПРОГРАМИ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА И ИСПИТИ

1. ПРОГРАМИ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Образовни програми установа

Члан 69.

Предшколска установа развија и остварује програме васпитања и образовања деце, у складу са основама програма предшколског васпитања и образовања и посебним законом.

Основна школа остварује школски програм, а може да остварује и: индивидуални образовни план за ученике и одрасле са сметњама у развоју, индивидуалан програм српског језика, односно језика националне мањине за ученике који не познају језик на коме се изводи настава, школски програм за музичко и балетско образовање, школски програм за образовање одраслих, васпитни програм за ученике у школи са домом и друге програме, у складу са посебним законом.

Средња школа остварује школски програм општег, стручног и уметничког образовања, а може да остварује и: индивидуални образовни план за ученике и одрасле са сметњама у развоју, индивидуалан програм српског језика, односно језика националне мањине за ученике који не познају језик на коме се изводи настава, школски програм за музичко и балетско образовање, школски програм за образовање одраслих, васпитни програм за ученике у школи са домом, програм специјалистичког и мајсторског образовања, програм образовања за рад, програме стручног оспособљавања, обуке и друге програме, у складу са посебним законом.

Изузетно, основна школа може да остварује и предшколски програм, а средња школа – предшколски програм, програм основног образовања и васпитања и васпитни програм.

Осим програма из ст. 1. до 4. овог члана установа може да остварује и друге програме и активности усмерене на унапређивање образовно-васпитног рада, повећања квалитета и доступности образовања и васпитања.

Установа из става 5. овог члана може стећи статус модел центра.

Основе програма предшколског васпитања и образовања

Члан 70.

Предшколско васпитање и образовање за децу узраста од шест месеци до поласка у школу остварује се у предшколској установи у складу са основама програма предшколског васпитања и образовања.

Основе програма предшколског васпитања и образовања јесу основа за:

- 1) израду и развијање програма васпитно-образовног рада на нивоу предшколске установе – јасли, вртића и припремних група у вртићу и при основној школи (у даљем тексту: предшколски програм);
- 2) израду и развијање посебних и специјализованих програма, у складу са посебним законом;
- 3) израду критеријума за праћење и вредновање квалитета васпитања образовања;
- 4) унапређивање и развој предшколске установе.

Садржај основа програма предшколског васпитања и образовања уређује се посебним законом.

Предшколски програм

Члан 71.

Предшколско васпитање и образовање остварује се на основу предшколског програма.

Предшколски програм доноси предшколска установа, односно школа која остварује предшколски програм, у складу са основама програма предшколског васпитања и образовања.

Предшколски програм садржи опште податке о установи и њеном окружењу, врсте и трајање програма васпитно-образовног рада, других облика рада и услуга и друге податке, у складу са посебним законом.

У оквиру предшколског програма могу да се остварују посебни, специјализовани и други програми, у складу са посебним законом, према могућностима предшколске установе, у складу са потребама и интересима деце и родитеља и јединице локалне самоуправе.

Наставни планови и програми основног и средњег образовања и васпитања

Члан 72.

Наставни план и програм јесте основа за доношење школског програма у основном и средњем образовању и васпитању.

Наставни план и програм доноси се у складу са утврђеним принципима, циљевима и стандардима постигнућа.

Наставни план и програм трогодишњег средњег стручног образовања садржи, најмање 30 одсто општег и 65 одсто стручног образовања, а наставни план и програм четворогодишњег стручног и

уметничког образовања садржи најмање 40 одсто општег и 55 одсто стручног, односно уметничког образовања.

Наставни план обухвата изборне предмете по нивоима и врстама образовања од којих ученик обавезно бира један или више предмета према својим склоностима. Један од обавезних изборних предмета је верска настава или грађанско васпитање.

Ученик који се определио за један од два изборна предмета верску наставу или грађанско васпитање, изборни предмет може да мења у току циклуса основног, односно до краја стицања средњег образовања и васпитања.

Наставни планови основног и средњег образовања и васпитања

Члан 73.

Наставни планови основног и средњег образовања и васпитања садрже:

- 1) обавезне предмете по разредима у основном и средњем образовању и васпитању;
- 2) изборне предмете по разредима у основном и средњем образовању и васпитању;
- 3) облике образовно-васпитног рада (редовна, допунска и додатна настава и остали облици образовно-васпитног рада);
- 4) годишњи и недељни фонд часова по предметима и облицима образовно-васпитног рада.

Наставни план основног и средњег образовања и васпитања може да садржи и модуле, самосталне или у оквиру предмета, са фондом часова.

Модул, у смислу овог закона, јесте скуп теоријских и практичних програмских садржаја и облика рада функционално и тематски повезаних у оквиру предмета или више предмета.

Наставни програми основног и средњег образовања и васпитања

Члан 74.

Наставни програм основног и средњег образовања и васпитања доноси се у складу са утврђеним општим и посебним стандардима постигнућа и садржи:

- 1) циљеве образовања и васпитања по нивоима, циклусима, врстама образовања, односно образовним профилима, циљеве образовања и васпитања по предметима, модулима и разредима;
- 2) обавезне и препоручене садржаје обавезних и изборних предмета и модула којима се обезбеђује остваривање општих исхода и посебних стандарда постигнућа;
- 3) препоручене врсте активности и начина остваривања програма;
- 4) препоручени начин прилагођавања програма образовања одраслих, ученика са изузетним способностима, програма предмета од значаја за националну мањину и двојезичног образовања;

- 5) препоруке за припрему индивидуалног образовног плана за ученике којима је потребна додатна образовна подршка, који се са закашњењем укључују у образовни процес, који не познају језик на коме се остварује образовно-васпитни рад;
- 6) друга питања од значаја за остваривање наставних програма.

Други облици стручног образовања и њихови програми

Члан 75.

Други облици стручног образовања, у смислу овог закона јесу: образовање за рад, стручно оспособљавање и обука.

Образовањем за рад стичу се знања, вештине и позитиван однос према занимању.

Стручним оспособљавањем стичу се знања, вештине и позитиван однос према обављању одређених послова за занимање.

Обуком се стичу основна знања, вештине и позитиван став за обављање одређених послова или операција у процесу рада.

Програми других облика стручног образовања из става 1. овог члана јесу основа за доношење школског програма у средњем образовању и васпитању.

Посебни програми стручног оспособљавања и обуке донети према другим прописима – остварују се на основу утврђених стандарда.

Школски програм

Члан 76.

Основно и средње образовање и васпитање, специјалистичко и мајсторско образовање и други облици стручног образовања остварују се на основу школског програма.

Школски програм доноси се на основу наставног плана и програма, односно програма одређених облика стручног образовања.

Школским програмом обезбеђује се остваривање принципа, циљева и стандарда постигнућа, према потребама ученика и родитеља, односно старатеља и локалне заједнице.

Школски програм садржи:

- 1) циљеве школског програма;
- 2) назив, врсту и трајање свих програма образовања и васпитања које школа остварује и језик на коме се остварује програм;
- 3) обавезне и изборне предмете и модуле, по циклусима, односно образовним профилима и разредима;
- 4) начин остваривања принципа и циљева образовања и стандарда постигнућа, начин и поступак остваривања прописаних наставних планова и програма, програма других облика стручног образовања и врсте активности у образовно-васпитном раду;

- 5) факултативне наставне предмете, њихове програмске садржаје и активности којима се остварују;
- 6) начине остваривања и прилагођавања програма музичког и балетског образовања и васпитања, образовања одраслих, ученика са посебним способностима и двојезичног образовања;
- 7) друга питања од значаја за школски програм.

Школски програм доноси школски одбор, по правилу, сваке четврте године, у складу са наставним планом и програмом.

Индивидуални образовни план, индивидуални програм и индивидуализовани начин рада

Члан 77.

За дете и ученика коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, установа обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека и доноси индивидуални образовни план.

Циљ индивидуалног образовног плана јесте постизање оптималног укључивања детета и ученика у редован образовно-васпитни рад и његово осамостаљивање у вршњачком колективу.

Индивидуалним образовним планом утврђује се прилагођен и обогаћен начин образовања и васпитања детета и ученика, а посебно:

- 1) дневни распоред активности у васпитној групи и часова наставе у одељењу, дневни распоред рада са лицем које му пружа додатну подршку и распоред рада у посебној групи у којој му се пружа додатна подршка, као и учесталост подршке;
- 2) циљеви образовно-васпитног рада;
- 3) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или за све предмете са образложењем за одступање од посебних стандарда;
- 4) индивидуални програм по предметима, односно садржаје у предметима који се обрађују у одељењу и раду са додатном подршком;
- 5) индивидуализован начин рада васпитача и наставника, односно индивидуализован приступ прилагођен врсти сметње.

За ученика са изузетним способностима установа доноси индивидуални образовни план, сходно ставу 3. овог члана, осим тачке 3).

Индивидуални образовни план у установи доноси педагошки колегијум на предлог стручног тима за инклузивно образовање, односно тима за пружање додатне подршке ученицима из става 3. овог члана.

Тим из става 5. овог члана у предшколској установи чине васпитач, стручни сарадници, сарадници, родитељ, односно старатељ, а по потреби педагошки асистент и стручњак ван установе, на предлог родитеља.

Тим из става 5. овог члана у школи чини наставник разредне наставе, односно одељењски старешина и предметни наставници, стручни сараданик школе, родитељ, односно старатељ, а по потреби педагошки асистент и стручњак ван установе, на предлог родитеља.

Родитељ, односно старатељ даје сагласност за спровођење индивидуалног образовног плана.

У првој години уписа у установу, индивидуални образовни план доноси се и вреднује тромесечно, а у свим наредним годинама на почетку сваког полугодишта.

Наставник и васпитач при планирању свог рада у одељењу, односно групи усклађује свој план са индивидуалним образовним планом детета.

Спровођење индивидуалних образовних планова прати просветни саветник.

Ближа упутства за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање, доноси министар.

Основе васпитног програма и програм васпитног рада

Члан 78.

Основе васпитног програма јесу основа за:

- 1) доношење васпитног програма у школи са домом и у дому ученика;
- 2) вредновање квалитета васпитног рада у школи са домом и у дому ученика.

Основе васпитног програма морају да буду у складу са општим принципима и да доприносе остваривању општих стандарда постигнућа.

Васпитни рад у школи са домом и у дому ученика остварује се на основу програма васпитног рада, у складу са овим и посебним законом.

Програмом васпитног рада утврђују се: циљеви, врсте активности, облици рада и друга питања од значаја за васпитни рад.

Програм васпитног рада доноси школа са домом и дом ученика, по правилу, на време од четири године, на начин и по поступку утврђеним овим и посебним законом.

Надлежност и поступак за доношење програма образовања и васпитања

Члан 79.

Основе програма предшколског васпитања и образовања, наставне планове и програме основног и средњег општег и уметничког образовања и васпитања, део наставног плана и програма општеобразовних предмета средњег стручног образовања и образовања одраслих и основе васпитног програма, на предлог министра, доноси Национални просветни савет.

Наставни план и програм основног образовања одраслих по прибављеном мишљењу Националног просветног савета, на предлог Савета за стручно образовање и образовање одраслих, доноси министар.

Део наставног плана и програма средњег стручног образовања и образовања одраслих, на предлог Савета за стручно образовање и образовање одраслих, доноси министар.

Програм основног и средњег образовања и васпитања за припаднике националних мањина на предлог националног савета националне мањине и мишљења Националног просветног савета, доноси министар.

Програме специјалистичког и мајсторског образовања, по прибављеним мишљењима надлежних министарстава, на предлог Савета за стручно образовање и образовање одраслих, доноси министар.

Програме других облика стручног образовања на предлог Савета за стручно образовање и образовање одраслих, доноси министар.

Доношење програма образовања и васпитања установа

Члан 80.

Предшколски, школски и програм васпитног рада припремају одговарајући стручни органи установе.

О предлогу програма из става 1. овог члана установа прибавља мишљења савета родитеља, а школа и од ученичког парламента и сагласност надлежног органа оснивача на планирана материјална средства за њихово остваривање.

Ако се програм образовања и васпитања или његов део остварује на страном језику, пре његовог доношења школа прибавља сагласност министра.

Када је оснивач установе Република Србија, сагласност из става 1. овог члана даје Министарство.

Програм из става 1. овог члана доноси орган управљања установе.

Објављивање програма образовања и васпитања установа

Члан 81.

Школски програм доноси се најкасније два месеца пре почетка школске године у којој ће почети његова примена.

Предшколски, школски и програм васпитног рада објављује се, у складу са општим актом установе.

Установа обезбеђује најбољи начин да програм из става 2. овог члана буде доступан свим заинтересованим корисницима.

VII. ПРАВА ДЕТЕТА И УЧЕНИКА, ОБАВЕЗЕ И ОДГОВОРНОСТИ УЧЕНИКА

Права детета и ученика

Члан 103.

Права детета и ученика остварују се у складу са потврђеним међународним уговорима, овим и посебним законима, а установа, односно сви запослени дужни су да обезбеде њихово остваривање, а нарочито право на:

- 1) квалитетан образовно-васпитни рад који обезбеђује остваривање принципа и циљева из чл. 3. и 4. овог закона;
- 2) уважавање личности;
- 3) подршку за свестрани развој личности, подршку за посебно исказане таленте и њихову афирмацију;
- 4) заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемари-вања;
- 5) благовремену и потпуну информацију о питањима од значаја за његово школовање;
- 6) информације о његовим правима и обавезама;
- 7) учествовање у раду органа школе, у складу са овим и посебним законом;
- 8) слободу удруживања у различите групе, клубове и организовање ученичког парламента;
- 9) подношење приговора и жалбе на оцену и на остваривање других права по основу образовања;
- 10) покретање иницијативе за преиспитивање одговорности учесника у образовно-васпитном процесу уколико права из тач. 1) до 9) овог члана нису остварена;
- 11) остваривање свих права детета и ученика, права на заштиту и на правично поступање школе према ученику и када повреди обавезу утврђену овим законом;
- 12) право на стипендију, кредит, смештај и исхрану у дому ученика, у складу са посебним законом.

Установа је дужна да обезбеди све услове за остваривање права детета и ученика из става 1. овог члана.

Ученик, родитељ, односно старатељ детета и ученика може да поднесе пријаву директору установе у случају повреде права из става 1. овог члана или непримереног понашања запослених према детету и ученику, у року од 15 дана од наступања случаја.

Директор је дужан да пријаву размотри и да, уз консултацију са учеником, родитељем, односно старатељем детета и ученика и запосленим одлучи о њој и предузме одговарајуће мере, у року од 15 дана од дана пријема пријаве.

Запослени у установи дужан је да пријави директору, односно органу управљања кршење права детета и ученика.

VIII. ЗАПОСЛЕНИ У УСТАНОВИ

Наставници, васпитачи и стручни сарадници

Члан 116.

Васпитно-образовни рад у предшколској установи остварује васпитач, у складу са посебним законом.

Наставу и друге облике образовно-васпитног рада у школи остварује наставник.

Васпитни рад са ученицима у школи са домом остварује васпитач.

Стручне послове на унапређивању васпитно-образовног рада у предшколској установи обављају педагог, психолог и други стручни сарадници, у складу са посебним законом.

Стручне послове у школи обављају стручни сарадници: психолог, педагог и библиотекар, у музичкој школи – психолог, педагог, нототекар и медијатекар, а у школи за образовање одраслих – андрагог, психолог и библиотекар.

Зависно од потреба школе и програма који се остварује, додатну подршку и стручне послове може да обавља и социјални радник, дефектолог, логопед и андрагог.

Сарадник, педагошки асистент и помоћни наставник

Члан 117.

У обављању делатности предшколска установа може да има сарадника: нутриционисту, социјалног и здравственог радника и другог сарадника, у складу са посебним законом.

У васпитно-образовном раду за остваривање посебних и специјализованих програма предшколска установа може да ангажује и друге сараднике, у складу са посебним законом.

Педагошки асистент пружа помоћ и додатну подршку деци и ученицима, у складу са њиховим потребама и помоћ наставницима, васпитачима и стручним сарадницима у циљу унапређивања њиховог рада са децом и ученицима којима је потребна додатна образовна подршка. У свом раду остварује сарадњу са родитељима, односно старатељима, а заједно са директором сарађује и са надлежним установама, организацијама, удружењима и јединицом локалне самоуправе.

За помоћ наставнику за пружање додатне подршке у настави, односно остваривање образовно-васпитног рада могу да се образују стручни тимови на територији јединице локалне самоуправе.

Послове припреме лабораторијских вежби, извођења и демонстрирања поступака, техничко-технолошке припреме, извођења дела практичне наставе и других послова, под непосредним руководством наставника, обавља помоћни наставник.

Изузетно, ради пружања помоћи детету, односно ученику са сметњама у развоју, образовно-васпитном раду може да присуствује пратилац детета, односно ученика.

Задачи наставника и васпитача

Члан 118.

Задатак наставника јесте да својим компетенцијама осигура постизање циљева образовања и васпитања и стандарда постигнућа, уважавајући принципе образовања, предзнања, потребе, интересовања и посебне могућности детета и ученика.

Задатак васпитача у предшколској установи јесте да својим компетенцијама осигура уважавање принципа образовања, остваривање циљева васпитања и образовања и унапређивање образовно-васпитног рада.

Задачи стручног сарадника

Члан 119.

Задатак стручног сарадника јесте да својим компетенцијама, саветодавним и другим облицима рада унапређује образовно-васпитни рад и сарадњу са родитељима, односно старатељима у установи, да прати остваривање утврђених стандарда постигнућа, пружа подршку наставницима и васпитачима за унапређивање њиховог образовно-васпитног рада, у складу са принципима, циљевима и стандардима постигнућа, помоћ наставницима у развијању индивидуалних образовних планова и помоћ деци, ученицима, родитељима, наставницима и васпитачима, по питањима која су од значаја за образовање и васпитање и развој професионалне каријере ученика.

ПРИЛОГ БР.2

НАСТАВНИ ПЛАН

Ред. број	А. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	ПРВИ РАЗРЕД		ДРУГИ РАЗРЕД	
		нед.	годишње	нед.	годишње
1.	Српски језик				
	_____ језик ¹	5	180	5	180
2.	Српски језик ²	2	72	2	72
3.	Математика	5	180	5	180
4.	Свет око нас	2	72	2	72
5.	Ликовна култура	1	36	2	72
6.	Музичка култура	1	36	1	36
7.	Физичко васпитање	3	108	3	108
8.	Здравствено васпитање	1	36	1	36
УКУПНО: А		18-20*	648-720	19-21*	684-756

Ред. број	Б. ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ ³	ПРВИ РАЗРЕД		ДРУГИ РАЗРЕД	
		нед.	годишње	нед.	годишње
1.	Верска настава				
	/Грађанско васпитање	1	36	1	36
2.	Народна традиција	1	36	1	36

3.	Рука у тесту - Откривање света	1	36	1	36
4.	Чувари природе	1	36	1	36
5.	Лепо писање	1	36	-	-
6.	Матерњи језик са елементима националне културе	2	72	2	72
	УКУПНО: Б	2-3	72-108	2-3	72-108
УКУПНО: А + Б		20-23*	720-828	21-24*	756-864

¹ Назив језика националне мањине када се настава реализује у школама на том матерњем језику

² Реализује се у школама где се настава одржава на матерњем језику националне мањине

³ Школа је дужна да са листе изборних наставних предмета, поред обавезних изборних предмета верске наставе и грађанског васпитања, понуди још три изборна предмета, од којих ученик бира један или више предмета према својим склоностима.

⁴ Ученик бира један од понуђених наставних предмета и изучава га до краја првог циклуса.

* Број часова за ученике припаднике националних мањина.

Облици образовно-васпитног рада којима се остварују обавезни и изборни наставни предмети

Редовна и допунска настава

НАСТАВНИ ПРОГРАМ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА ЗА I И II РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

1. СВРХА, ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ПРОГРАМА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Сврха програма образовања

- Квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву.

- Развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентитет, потребе и интересе, уз активно и одговорно учешће у економском, друштвеном и културном животу и допринос демократском, економском и културном развоју друштва.

Циљеви и задаци програма образовања су:

- развој интелектуалних капацитета и знања деце и ученика нужних за разумевање природе, друштва, себе и света у коме живе, у складу са њиховим развојним потребама, могућностима и интересовањима;

- подстицање и развој физичких и здравствених способности деце и ученика;
- оспособљавање за рад, даље образовање и самостално учење, у складу са начелима сталног усавршавања и начелима доживотног учења;
- оспособљавање за самостално и одговорно доношење одлука које се односе на сопствени развој и будући живот;
- развијање свести о државној и националној припадности, неговање српске традиције и културе, као и традиције и културе националних мањина;
- омогућавање укључивања у процесе европског и међународног повезивања;
- развијање свести о значају заштите и очувања природе и животне средине;
- усвајање, разумевање и развој основних социјалних и моралних вредности демократски уређеног, хуманог и толерантног друштва;
- уважавање плурализма вредности и омогућавање, подстицање и изградња сопственог система вредности и вредносних ставова који се темеље на начелима различитости и добробити за све;
- развијање код деце и ученика радозналости и отворености за културе традиционалних цркава и верских заједница, као и етничке и верске толеранције, јачање поверења међу децом и ученицима и спречавање понашања која нарушавају остваривање права на различитост;
- поштовање права деце, људских и грађанских права и основних слобода и развијање способности за живот у демократски уређеном друштву;
- развијање и неговање другарства и пријатељства, усвајање вредности заједничког живота и подстицање индивидуалне одговорности.

2. ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРЕДМЕТА

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ СРПСКИ ЈЕЗИК

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине.

Задаци наставе српског језика:

- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;
- основно описмењавање најмлађих ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика;
- поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика;
- упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном граматиком и стилским могућностима српског језика;
- оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца);
- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;
- развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза;
- увежбавање и усавршавање гласног читања (правилног, логичког и изражајног) и читања у себи (доживљајног, усмереног, истраживачког);

- оспособљавање за самостално читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова;
- упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу;
- поступно, систематично и доследно оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста;
- развијање потребе за књигом, способности да се њоме самостално служе као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне); поступно овладавање начином вођења дневника о прочитаним књигама;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);
- усвајање основних теоријских и функционалних појмова из позоришне и филмске уметности;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује;
- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање емисија за децу на радију и телевизији;
- подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво;
- подстицање, неговање и вредновање ученичких ваннаставних активности (литерарна, језичка, рецитаторска, драмска, новинарска секција и др.);
- васпитавање ученика за живот и рад у духу хуманизма, истинољубивости, солидарности и других моралних вредности;
- развијање патриотизма и васпитавање у духу мира, културних односа и сарадње међу људима.

ПРВИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- усвајање правилног изговарања гласова, гласовних скупова, речи и реченица;
- савладавање технике читања и писања на ћириличком писму;
- навикавање на употребу књижевног језика у говору и писању;
- формирање навике за читко, уредно и лепо писање;
- поступно увођење у доживљавање и разумевање књижевних текстова;
- уочавање врста књижевних дела према захтевима програма;
- усвајање основних књижевнотеоријских и функционалних појмова према захтевима програма;
- оспособљавање за усмено и писмено препричавање, причање и описивање према захтевима програма.

ОСНОВЕ ЧИТАЊА И ПИСАЊА

Претходна испитивања

Испитивање способности свакога детета за говорно општење (способност за репродуковање краћег садржаја, умешност за слободно говорно комуницирање, богатство

речника, одступања од књижевног језика, говорни недостаци); испитивање предзнања из читања и писања (познавање слова, читање и писање); формирање индивидуалних табела са резултатима испитивања ради уједначавања одељења, избора метода и поступака и праћења напредовања ученика.

Припрема за читање и писање

Вежбе у посматрању (визуелне вежбе) - запажање и одабирање значајних појединости; развијање аналитичког посматрања, тематски организовано посматрање предмета, биљака, животиња, лица, слика, цртежа, и илустрација; запажање облика, боја, положаја предмета и бића; уочавање покрета, динамике кретања, мимичких активности и гестикулације.

Вежбе у слушању (акустичке вежбе) - откривање и разликовање звукова, шумова и тонова, разликовање говорних карактеристика (говора) наставника, друга, глумца и спикера. Неговање пажљивог слушања говорника и саговорника.

Развијање културе усменог изражавања: причање на основу посматрања и причање на основу низа слика; препричавање текста, луткарске представе, цртаног филма.

Формирање и усавршавање културе практичног комуницирања: навикавање на учтиву фразеологију и говорне конвенције; говорно сналажење у разним околностима.

Усвајање и развијање појма реченице, речи и гласа. Развијање осећања за основне говорне јединице.

Аналитичка, синтетичка и аналитичко-синтетичка вежбања.

Лексичка и синтаксичка вежбања: богаћење речника, активирање пасивног речника, анализа гласовне структуре речи. Вежбе артикулације - чист, јасан и правилан изговор свих гласова.

Моторичке вежбе: вежбање покрета руке, шаке и прстију, писање различитих црта и линија као основних елемената слова; једноставно и спонтано ликовно изражавање; усмерено и слободно цртање - у корелацији са захтевима из ликовне културе; спонтаност, доследност и функционалност у захтевима да се ученици умешно служе прибором за писање, цртање и сликање.

Почетно читање и писање

Основни наставни приступ учењу читања и писања остварује се применом гласовне аналитичко-синтетичке методе. У њене структурне делове (приступне језичке активности, аналитичка и синтетичка вежбања за усвајање појма гласа, писање слова, читање одговарајућег текста и разговор о њему, писање речи и реченица и сл.) функционално и осмишљено интегришу се посебни поступци: одвојено, упоредно и комбиновано учење читања и писања, појединачно и групно усвајање слова - према слободном опредељењу учитеља и у зависности од датих наставних околности.

У околностима претходног стручног и организованог обезбеђења неопходних уџбеника и наставних средстава, учитељ се може определити и за комплексни поступак у учењу читања и писања.

Увежбавање логичког читања на одговарајућим текстовима из буквара: правилан изговор свих гласова, правилно наглашавање речи, течно повезивање речи у реченици јачином и темпом природног говора. Осмишљено и подстицајно вредновање читања сваког ученика понаособ. Разговор о прочитаном.

Увежбавање графички правилног и естетски ваљаног (лепог) писања: појединачних слова, речи и реченица. Систематично и доследно остваривање хигијенских, техничких и практичних навика везаних за писање (правилно седење и држање тела, функционална

употреба прибора за писање и сл.). Одмерено, примерено и подстицајно вредновање рукописа сваког ученика понаособ.

Посебна методичка брига усмерава се на ученике који већ имају извесна предзнања из читања и писања као и на оне ученике који заостају у стицању основне писмености.

Усавршавање читања и писања

После усвајања основне писмености (оријентационо током првог полугодишта), наставља се увежбавање и усавршавање читања и писања и током другог полугодишта, до степена аутоматизованих радњи. Функционалним, осмишљеним и примереним повезивањем стечених знања и вештина, током усвајања почетног читања и писања, са одговарајућим програмским садржајима из осталих предметних подручја (граматика и правопис, лектира, језичка култура) начелно се омогућује ученику да на сваком часу говори, чита и пише.

ЈЕЗИК

Грамматика

Реченица; реч; глас и слово - препознавање.

Уочавање улоге гласа у разликовању значења речи.

Разликовање реченице као обавештења, питања и заповести изговором (интонацијом) и препознавањем у тексту.

Изговор и писање гласова ћ, ч, њ, ц, х и р ако ученицима причињавају тешкоће.

Правопис

Употреба великог слова на почетку реченице, у писању личних имена и презимена, имена насеља (једночлана).

Правилно потписивање (име, па презиме).

Употреба тачке на крају реченице. Место и функција упитника и узвичника у реченици.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Славујак*

Народна песма: *Божји штапом бата*

Јован Јовановић Змај: *Мати*

Десанка Максимовић: *Хвалисави зечеви*

Григор Витез: *Нема за мачке школе*

Момчило Тешић: *Сликовница*

Мира Алечковић: *Ветар сејач*

Душан Радовић: *Јесења песма*

Стеван Раичковић: *Цртанка*

Влада Стојиљковић: *Са мношћу има нека грешка*

Воја Царић: *Пролеће*

Љубивоје Ршумовић: *Ау, што је школа згодна*

Владимир Андрић: *Хлеб*

Избор из поезије Јована Јовановића Змаја, Момчила Тешића, Десанке Максимовић и Григора Витеза

Избор из народне лирике (успаванке и шаљиве песме)

Епика

Народна прича: *Свети Сава и ђаци* (Буквар)

Народна прича: *Голуб и пчела*

Доситеј Обрадовић: *Два јарца; Две козе*

Десанка Максимовић: *Бајка о лабуду*

Бранко Ћопић: *Сунчев певач*

Тома Славковић: *Зеца и вука*

Божидар Тимотијевић: *Кад пролеће дође, све боље пође*

Драган Лукић: *Јабучка* (Буквар)

Езоп: *Лав и миш*

Лав Толстој: *Два друга*

Избор из народне епике (шаљиве приче, пословице, загонетке, брзалице)

Драма

Душан Радовић: *Тужабаба*

Лаза Лазић: *Цар и скитница*

Александар Поповић: *Неће увек да буде први* (Буквар)

Популарни и информативни текстови

Избор из илустрованих енциклопедија и часописа за децу

Читање текста

Правилно и течно читање наглас речи, реченица и кратких текстова - провера разумевања прочитаног. Оспособљавање ученика да у читању уочавају и знаке интерпункције (тачка, упитник, узвичник). Поступно овладавање интонацијом обавештајних, упитних и узвичних реченица. Прилагођавање читања текстовној ситуацији (гласно и тихо, брзо и споро читање).

Читање дијалогског текста - индивидуално и по улогама. Систематско, доследно и критичко вредновање ученичког читања.

Увођење ученика у читање у себи реченица и кратких текстова (након савладавања основних елемената технике читања наглас).

Активно слушање уметничког читања текста (звучни и видео записи).

Навикавање ученика на правилно дисање; стицање хигијенских навика при читању.

Тумачење текста

Текстови из лектире користе се за усавршавање читања и писања и увођење ученика у основне појмове о књижевности.

Уочавање наслова, имена аутора, садржаја и илустрација у књизи.

Уочавање просторних и временских односа и битних појединости у описима бића и природе. Уочавање главних ликова, њихових особина и поступака. Запажање основних емоционалних стања (радосно, тужно, смешно). Појмови добро, зло.

Одговори на питања о прочитаном садржају (реченице, одељка, песме, приче, басне, бајке, драмског текста). Уочавање и разумевање карактеристичних реченица у тексту.

Систематично и поступно усвајање књижевних и функционалних појмова.

Књижевни појмови

Лирика

Песма; стих и строфа; основно осећање - на нивоу препознавања.

Епика

Прича; догађај; место и време збивања.

Књижевни лик - изглед, основне етичке особине и поступци.
Пословица, загонетка - препознавање.

Драма

Драмска игра. Драмска радња (на нивоу препознавања).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање - слободно и усмерено: препричавање краћих и једноставнијих текстова из буквара, читанке, часописа за децу, луткарских позоришних представа, цртаних филмова, радијских и телевизијских емисија за децу.

Причање о догађајима и доживљајима - слободно и усмерено: теме које се односе на ближе и шире окружење (непосредна околина, родитељски дом, школа, игра, излети; посете, сусрети); причање на основу стваралачке маште; причање према низу слика - поступно откривање слика, по логичном редоследу.

Описивање предмета - слободно и подстицањем: уочавање и именовање изразитих обележја једноставних предмета и омиљених играчака; описивање биљака и животиња: описивање биљака на основу заједничког посматрања; слободно описивање животиње љубимца и описивање животиња на основу заједничког посматрања. Описивање предмета, биљака и животиња на основу личног искуства/сећања и знања из предмета *Свет око нас*.

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: правилан изговор гласова, сугласничких група, речи, ономатопеја, брзалица.

Ортографске вежбе: преписивање речи и кратких реченица са датим задатком; проверавање и вредновање уредности и читкости писања.

Диктат за примену правописних правила. Аутодиктат.

Лексичке вежбе: грађење речи; синоними; антоними; речи са умањеним и увећаним значењем и сл.

Синтаксичке вежбе: усмерено и самостално састављање реченица; реченице са допуњавањем; реченице од задатих речи и сл.

Одгонетање и решавање ребуса.

Казивање напамет научених текстова (лирских и епских).

Сценско импровизовање драмског/драматизованог текста.

Служење речником и писање/стварање сопственог речника.

Конвенционални језички стандарди у усменом општењу (са непознатом и одраслим саговорником - употреба речи Ви из поштовања и учтивости); писање честитке.

Израда домаћих писмених задатака (до пет) и њихова анализа на часу - у другом полугодишту.

ДРУГИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- уочавање и схватање реченице као основне језичке категорије; препознавање и разумевање главних реченичних делова;

- упознавање са фонетским и морфолошким појмовима према захтевима програма;

- савладавање нових програмских захтева из правописа;

- овладавање техником читања и писања латиницом;
- мотивисање, подстицање и усмерење на читање лектире;
- увежбавање читања наглас; усавршавање читања у себи у функцији тумачења текста;
- уочавање и тумачење битних чинилаца текста према захтевима програма;
- симултано усвајање књижевних и функционалних појмова;
- овладавање основним облицима језичког изражавања и даља усавршавања и неговање језичке културе;
- систематско и доследно реализовање програмираних и њима сличних вежбања у говору и писању.

ЈЕЗИК

Граматика

Реченица - обавештење, питање и заповест. Уочавање потврдних и одричних реченица. Обележја реченице у говору (интонација и пауза) и у тексту (велико почетно слово и знаци интерпункције: тачка, упитник, узвичник).

Препознавање главних делова реченице (предикат, субјекат).

Именице и глаголи (уочавање и препознавање). Разликовање основних глаголских облика за исказивање садашњег, прошлог и будућег времена; разликовање потврдних и одричних глаголских облика. Разликовање рода и броја именица.

Глас и слог, самогласници и сугласници; слоготворно р. Подела речи на слоге у изговору (једноставнији случајеви).

Правопис

Употреба великог слова у писању личних имена и презимена, надимака уз лично име, имена животиња, вишечланих географских имена и улица (једноставнија решења).

Писање адресе.

Растављање речи на крају реда (основна правила).

Писање речце **ли** у упитним реченицама и речце **не** уз глаголе у одричним реченицама.

Скраћенице за мере (корелација са наставом математике).

Тачка. Упитник. Узвичник. Две тачке и запета у набрајању.

Усвајање латинице - читање и писање у другом полугодишту.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Мајка Јова у ружји родила*

Народна песма: *Смешно чудо*

Породичне и шаљиве народне лирске песме - избор

Јован Јовановић Змај: *Патак и жабе*

Момчило Тешић: *Пролећно јутро у шуми*

Мира Алечковић: *Песма за мамине очи*

Бранко Ћопић: *Болесник на три спрата*

Душан Радовић: *Лепо је све што је мало*

Стеван Раичковић: *Кад почне киша да пада*

Драган Лукић: *Школа*
Мирослав Антић: *Тајна*
Љубивоје Ршумовић: *Једнога дана*
Владимир Андрић: *Дај ми крила један круг*
Добрица Ерић: *Чуо сам*
Избор из поезије Љубивоја Ршумовића и Добрице Ерића
Избор из *Антологије српске поезије за децу* (приредио Душан Радовић)
Епика
Народна песма: *Марко Краљевић и орао*
Народне приповетке: *Старо лијино лукавство; Седам прUTOва*
Народна прича: *Свети Сава, отац и син*
Српске народне бајке - избор
Народне басне: *Коњ и магарац; Лисица и гавран*
Доситеј Обрадовић: *Пас и његова сенка*
Десанка Максимовић: *Сликарка зима*
Гроздана Олујић: *Шаренорепа*
Бранко Ћопић: *Доживљаји мачка Тоше* (одломци)
Ханс Кристијан Андерсен: *Бајке* (избор)
Јакоб и Вилхелм Грим: *Три брата*
Александар Сергејевич Пушкин: *Бајка о рибару и рибици*
Лав Н. Толстој: *Врабац и ласте*
Феликс Салтен: *Бамби* (одломак)
Избор из народног усменог стваралаштва (шаљиве приче, пословице)
Драма
Гвидо Тартаља: *Зна он унапред*
Драган Лукић: *Стара слика на зиду*
Александар Поповић: *Два писма*
Популарни и информативни текстови
Избор из енциклопедија и часописа за децу

Читање текста

Увежбавање и усавршавање технике читања наглас и у себи с разумевањем прочитаног. Усклађивање интонације и темпа читања са природом текста (приповедање, опис, дијалог). Поступно и доследно увођење ученика у начин вођења дневника о прочитаним књигама; повремено читање и коментарисање записа на посебним часовима. Читање дијалогског текста по улогама.

Читање наглас и у себи са ограниченим временом и унапред постављеним захтевима (усмерено читање). Читање у себи као припрема за самостално читање и учење.

Тумачење текста

Слободно (самостално) саопштавање утисака о прочитаном тексту.

Разумевање прочитаног текста. Уочавање хронологије и повезаности догађаја у приповедању. Запажање карактеристичних детаља у описивању лика и амбијента. Разумевање намера и осећања садржаних у тексту. Заузимање властитих ставова према поступцима ликова. Откривање и тумачење порука у тексту.

Схватање важнијих целина у тексту (одељак) и одређивање поднаслова. Схватање одељка у целини и у његовим битним појединостима.

Уочавање различитих значења речи у тексту и тумачење њихове изражајне функције.

НАСТАВНИ ПРОГРАМ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА ЗА III РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

1. СВРХА, ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ПРОГРАМА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Сврха програма образовања

- Квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву.

- Развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентитет, потребе и интересе, уз активно и одговорно учешће у економском, друштвеном и културном животу и допринос демократском, економском и културном развоју друштва.

Циљеви и задаци програма образовања су:

- развој интелектуалних капацитета и знања деце и ученика нужних за разумевање природе, друштва, себе и света у коме живе, у складу са њиховим развојним потребама, могућностима и интересовањима;

- подстицање и развој физичких и здравствених способности деце и ученика;

- оспособљавање за рад, даље образовање и самостално учење, у складу са начелима сталног усавршавања и начелима доживотног учења;

- оспособљавање за самостално и одговорно доношење одлука које се односе на сопствени развој и будући живот;

- развијање свести о државној и националној припадности, неговање српске традиције и културе, као и традиције и културе националних мањина;

- омогућавање укључивања у процесе европског и међународног повезивања;

- развијање свести о значају заштите и очувања природе и животне средине;

- усвајање, разумевање и развој основних социјалних и моралних вредности демократски уређеног, хуманог и толерантног друштва;

- уважавање плурализма вредности и омогућавање, подстицање и изградња сопственог система вредности и вредносних ставова који се темеље на начелима различитости и добробити за све;

- развијање код деце и ученика радозналости и отворености за културе традиционалних цркава и верских заједница, као и етничке и верске толеранције, јачање поверења међу децом и ученицима и спречавање понашања која нарушавају остваривање права на различитост;

- поштовање права деце, људских и грађанских права и основних слобода и развијање способности за живот у демократски уређеном друштву;

- развијање и неговање другарства и пријатељства, усвајање вредности заједничког живота и подстицање индивидуалне одговорности.

2. ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРЕДМЕТА

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

СРПСКИ ЈЕЗИК

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине.

Задаци наставе српског језика:

- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;
- основно описмењавање најмлађих ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика;
- поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика;
- упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном граматиком и стилским могућностима српског језика;
- оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца);
- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;
- развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза;
- увежбавање и усавршавање гласног читања (правилног, логичког и изражајног) и читања у себи (доживљајног, усмереног, истраживачког);
- оспособљавање за самостално читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова;
- упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу;
- поступно, систематично и доследно оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста;
- развијање потребе за књигом, способности да се њоме самостално служе као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне); поступно овладавање начином вођења дневника о прочитаним књигама;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);
- усвајање основних теоријских и функционалних појмова из позоришне и филмске уметности;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује;
- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање емисија за децу на радију и телевизији;
- подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво;
- подстицање, неговање и вредновање ученичких ваннаставних активности (литерарна, језичка, рецитаторска, драмска, новинарска секција и др.);
- васпитавање ученика за живот и рад у духу хуманизма, истинољубивости, солидарности и других моралних вредности;

- развијање патриотизма и васпитавање у духу мира, културних односа и сарадње међу људима.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- овладавање техником читања и писања на оба писма;
- савладавање просте реченице (појам, главни делови);
- стицање основних појмова о именицама, придевима и глаголима;
- постепено увођење у тумачење основне предметности књижевног дела (осећања, догађаји, радње, ликови, поруке, језичко-стилске карактеристике);
- овладавање усменим и писменим изражавањем према захтевима програма (препричавање, причање, описивање, извештавање);
- постепено упознавање методологије израде писменог састава.

ЈЕЗИК

Грамматика

Именице: заједничке и властите; род и број именица.

Глаголи: радња, стање, збивање; разликовање облика којима се означава садашњост, прошлост и будућност. Разликовање лица и броја глагола. Потврдни и одрични облик глагола.

Придеви: род и број придева; описни и присвојни придеви.

Реченица: појам реченице; врсте реченица по значењу: обавештајне, упитне, узвичне и заповедне; главни делови реченице - предикат и субјекат; речи које означавају место, време и начин вршења радње; потврдни и одрични облик реченице.

Уочавање управног говора у тексту.

Речи које значе нешто умањено и увећано.

Речи истог облика, а различитог значења.

Речи различитог облика, а истог или сличног значења.

Правопис

Обнављање и вежбе у примени правописних правила.

Употреба великог слова у писању имена народа, вишечланих географских имена, празника, наслова књига, часописа и новина.

Писање датума.

Писање назива улица.

Писање бројева словима.

Писање речце НЕ уз глаголе, придеве и именице.

Писање речце ЛИ.

Азбука и абецеда - изговор напамет и уочавање примене у списковима ученика и сл. Интерпункцијски знак на крају обавештајних, упитних, узвичних и заповедних реченица.

Писање сугласника ј у речима (отклањање грешака ако их ученици чине) - између самогласника и - о / о - и;

Писање скраћеница типа: бр., уч., стр., год. и скраћенице за мере.

Ортоепија

Правилно изговарање гласова Ч, Ћ, Џ, Ђ и Х.

Интонација реченице: тон и јачина гласа у изговарању реченице; истицање речи у реченици (реченични акценат); интонационо подешавање гласа у изговарању обавештајне,

упитне, узвичне и заповедне реченице; изговарање потврдног и одричног облика реченице; значај брзине и паузе у говору.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Женидба врапца Подунавца*

Народна песма: *Двије сеје брата не имале*

Бранко Радичевић: *Циц*

Јован Јовановић Змај: *Пролећница*

Војислав Илић: *Први снег*

Григор Витез: *Какве је боје поток*

Десанка Максимовић: *Вожња*

Драган Лукић: *Шта је отац*

Душан Васиљев: *Зима*

Душан Радовић: *Замислите*

Душан Костић: *Септембар*

Бранислав Црнчевић: *Љутице мече*

Љубивоје Ршумовић: *Домовина се брани лепотом*

Добрица Ерић: *Славуј и сунце*

Милован Данојлић: *Љубавна песма*

Бранко Миљковић: *Песма о цвету*

Мирослав Антић: *Шта је највеће*

Обичајне народне лирске песме (избор)

Избор из поезије Душана Радовића

Епика

Народна песма: *Марко Краљевић и бег Костадин*

Народна басна: *Вук и јагње*

Езоп: *Корњача и зец*

Народна приповетка: *Свети Сава и сељак без среће*

Народне приповетке: *Ветар и сунце; Свијету се не може угодити*

Народна бајка: *Чардак ни на небу ни на земљи*

Десанка Максимовић: *Прича о раку кројачу*

Бранко Ћопић: *Мачак отишао у хајдуке*

Стеван Раичковић: *Бајка о белом коњу*

Бранко В. Радичевић: *Самоћа*

Гроздана Олујић: *Стакларева љубав*

Стојанка Грозданов - Давидовић: *Прича о доброј роди*

Арапска народна приповетка: *Лав и човек*

Браћа Грим: *Бајке (избор)*

Максим Горки: *Врапчић*

Оскар Вајлд: *Себични џин*

Сун Ју Ђин: *Свитац тражи пријатеља*

Пјер Грипари: *Заљубљене ципеле*

Драма

Душан Радовић: *А зашто он вежба*

Александар Поповић: *Лед се топи*
Јованка Јоргачевић: *Никад два добра*
Допунски избор

Поред наведених дела, наставник и ученици слободно бирају најмање два, а највише још четири дела за обраду.

Научно - популарни и информативни текстови

Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу

Читање текста

Поступно и систематично навикавање ученика на доживљајно читање текста као значајног предуслова за његово ваљано тумачење на часу (са одговарајућим и примереним подстицањем).

Усмерено/истраживачко читање у функцији продубљивања доживљаја текста и непосредне припреме за његово тумачење. Читање одломака из текста ради доказивања/образлагања сопствених ставова.

Систематске вежбе у изражајном читању и казивању различитих врста текста (постепено и функционално овладавање основним елементима/чиниоцима добре дикције). Читање драмског и драматизованог текста по улогама ради учења напамет и сценског импровизовања.

Подстицање и охрабривање ученика да записује своје утиске о прочитаним текстовима. Повремено читање и коментарисање таквих записа.

Тумачење текста

Слободно и спонтано саопштавање личног доживљаја и првих утисака о прочитаном тексту.

Запажање и образлагање основне предметности прочитаног текста (осећања, песничке слике, фабула, радња, информација). Тумачење књижевних ликова. Откривање и слободно образлагање порука књижевноуметничког текста.

Уочавање и доказивање повезаности/међузависности композицијских делова текста. Постепено увођење у разумевање стилогене функције језика као средства изражавања у књижевноуметничком тексту (нарочито у лирској песми).

Симултано усвајање и употреба књижевних и функционалних појмова. Даље неговање ученичких навика да своје ставове доказују појединостима из текста.